

Poslanje i dostojanstvo žene u dokumentima pape Franje

Kovač, Josipa

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology in Đakovo / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:120:205326>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

**SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU**

**POSLANJE I DOSTOJANSTVO ŽENE U DOKUMENTIMA
PAPE FRANJE
Diplomski rad**

Mentor:

Doc. dr. sc. Stanislav Šota

Student:

Josipa Kovač

Đakovo, 2021.

Sadržaj

Sažetak.....	3
Summary.....	4
Uvod.....	5
1. Biblijsko poimanje poslanja i dostojanstva žene	6
1.1. Stvaranje čovjeka.....	6
1.2. Posljedica grijeha.....	7
1.3. Bogoslužje, baština i pravni položaj žene u društvu.....	8
1.4. Marija žena Novog zavjeta.....	9
1.5. Nazivi za Mariju u otačkom vremenu	10
2. Poslanje žene u dokumentima Drugog vatikanskog koncila.....	13
2.1. <i>Pacem in terris</i>	13
2.2. Drugi vatikanski sabor	14
2.2.1. Dostojanstvo u dokumentu <i>Gaudium et spes</i>	15
2.2.2. Dostojanstvo i poslanje žene u dokumentu <i>Lumen Gentium</i>	16
2.2.3. Apostolicam actuositatem	18
2.3. Govori Pavla VI.	18
2.4. <i>Familiaris consortio</i>	19
2.5. <i>Christifideles laici</i>	20
3. Kratki prikaz dostojanstva žene prema <i>Mulieris dignitatem</i>	22
3.1. Dostojanstvo i poslanje žena prema <i>Mulieris dignitatem</i>	22
3.2. Odjeci apostolskog pisma <i>Mulieris dignitatem</i>	26
4. Poslanje žene u dokumentima pape Franje.....	27
4.1. Poslanje žene u Crkvi.....	27
4.2. Poslanje žene kroz prizmu majčinstva	28
4.3. Poslanje žene kao odgajateljice	30
Zaključak	35
Bibliografija.....	36

Sažetak

Poslanje i dostojanstvo žene u dokumentima pape Franje

Nakana je ovoga diplomskog rada prikazati teološka tumačenja poslanja i dostojanstva žene unutar Crkve i društva. Dostojanstvo potječe od latinske riječi „dignitatis“ što označava da nešto valja zaslužiti (poštovanje). Odmak od ovakvog poimanja čini kršćansko shvaćanje, gdje se dostojanstvo promatra kroz utjelovljenje Krista i stvorenosti na sliku Božju. Upravo slika Božja razlikuje čovjeka od životinje i ima općenito značenje, jer se odnosi jednako na svaku osobu. „On je slika Boga nevidljivoga, prvorodenac svakog stvorenja“ (Kol 1,15). Dakle, ljudi stvoreni na sliku Božju, pozvani su postati slika Krista. Stoga se dostojanstvo posebno temelji na činjenici utjelovljenja i otkupljenja u Isusu Kristu. Krist je uzor i ideal, budući da je svakom dano dostojanstvo, zahtjeva se da s njime ispravno postupa, nadasve primjereno i odgovorno. Promatrajući Mariju, biblijsku ženu započinjemo govor o poslanju. Marija predstavlja ideal ženama, budući da je slika Crkve i slika svega onoga što čovjek mora dostići. Predstavlja uzor u majčinstvu i djevičanstvu u darivanju sebe drugima i pomaže u ostvarivanju zajedništva s Bogom.

Ključne riječi: dostojanstvo, poslanje, žena, sebedarje.

Summary

Mission and Dignity of a Woman in the Documents of Pope Francis

The intention of this thesis is to portray the theological interpretations of a mission and the dignity of a woman within the Church and the society. Dignity comes from a Latin word “dignitatis” which means that something should be earned (respect). Christian conception, where dignity is seen through the incarnation of Jesus Christ and being created in the image of God, is a deviation from this concept. It is the image of God that distinguishes a man from an animal and has a general meaning because it refers to every person equally. “He is the image of the invisible God, the firstborn of all creation” (Colossians 1:15). Therefore, people created in the image of God are called to become the image of Jesus Christ. Hence dignity is especially based on the incarnation and redemption that is in Jesus Christ. Christ is a model and an ideal, and since everyone is given dignity, it is required that it should be handled correctly and above all, appropriately and responsibly. When it comes to Mary, the biblical woman, we begin the discourse on mission. Mary is an ideal to other women since she is the image of the Church and the image of all that a man must attain. She is a role model in motherhood and virginity in giving of herself to others and helping to achieve communion with God.

Keywords: *dignity, mission, woman, self-giving.*

Uvod

Tema diplomskog rada *Poslanje i dostojanstvo žene u dokumentima pape Franje* izabrana je zbog njezine aktualnosti. Suvremeni svijet obilježen je individualizmom, sekularizmom, pluralizmom, relativizmom, stoga je nužno prikazati doprinos kršćanstva i katoličke Crkve govorom o dostojanstvu žene. Ovo pitanje provlači se kroz cijelu općedruštvenu i crkvenu povijest, a eskalira u naše vrijeme kada se radikalna feministička mreža uočava na mnogim poljima suvremene kulture, tražeći svoju pravnu, radnu i rodnu ravnopravnost. Upravo se to odražava i na samu poziciju žena u Crkvi. Činjenica je da neki crkveni izvori i dokumenti crkvenog učiteljstva potvrđuju kako se žena teško oslobađa tradicionalnog shvaćanja njezine uloge. Potaknuti tim stavom, zapitat ćemo se na koji se način može pronaći odgovarajuće mjesto za ženino poslanje unutar crkvenih struktura, uživajući njezino puno dostojanstvo.

Da bismo se uspjeli približiti navedenoj problematici rad smo podijelili u četiri dijela. U prvom dijelu rada govorimo o biblijskom poimanju žene. Iz Biblije saznajemo kako je ženino dostojanstvo bilo vrednovano u Starom i Novom zavjetu. U Starom zavjetu žena je bila vrednovana kao objekt, bila je u vlasništvu muža ili oca, a u Novom zavjetu Isus donosi novost drugačijim ponašanjem i pristupom, time ženama pokušava ukazati na njihovo ravnopravno dostojanstvo. Nakon predstavljanja ženinog dostojanstva u Bibliji, prelazimo na drugi dio rada, gdje ćemo se osvrnuti na dokumente koji iznose stav o ženi prije II. Vatikanskog sabora, zatim dokumente II. Vatikanskog sabora, a potom i na poslije saborske dokumente, kako bismo vidjeli na koji se način razvija shvaćanje dostojanstva i poslanja žene unutar Crkve. Preokret govora o ženi, ujedno i *magna charta* govora o poslanju i dostojanstvu žene u Crkvi, jest apostolsko pismo *Mulieris dignitatem* Ivana Pavla II. U ovom dijelu ćemo iznijeti temeljne naglaske papine teologije o ženi. Posljednje, četvrto poglavlje rada posvećeno je dokumentima, propovijedima, nagovorima i katehezama pape Franje o dostojanstvu i poslanju žene. Papa za govor o poslanju i dostojanstvu žene uzima Blaženu Djevicu Mariju, s kojom Bog započinje proces emancipacije žena. Kao stvarna žena koja je u svojoj poniznosti i poslušnosti prihvatila Božju volju i pokorila joj se, predstavlja uzor svim ženama.

1. Biblijsko poimanje poslanja i dostojanstva žene

U mudrosnim knjigama govor o ženi nije doktrinarna tvrdnja, nego poimanje i shvaćanje dostojanstva žene od strane muškaraca. Tekstove mudrosnih spisa kao, primjerice one koji spominju žensku zloću (Sir 25,19.25; 42,13; Prop 7,26-28), opačinu (Sir 25.13.16.26; 26,7), pakost (Sir 25,17), svadljivost (Izr 19,13; 21,9.19; 27,15-16), prevrtljivost, bestidnost i naginjanje prema preljubu (Sir 26,9-12), lukavost i bjegunstvo s kojima žene zavode prostodušna muškarca (Izr 5,3-14; 6,25-26.32; 7,6-27; Sir 9,1-9) možemo tumačiti kao službeni stav tadašnje teologije i društvenog mentaliteta. Često feministička ideologija, polazi od navedenih tekstova kako bi iznijela tvrdnju da kršćanstvo ne donosi pravu sliku o ženi.¹ Premda nikada potpuno oslobođena svoje ograničenosti i nižega položaja u društvu, žena će zahvaljujući Kristu, koji je posvetio dostojanstvo žene, početi otkrivati svoje vlastito dostojanstvo i istinsku vrijednost. Marija predstavlja ideal ženama, budući da je slika Crkve i slika svega onoga što čovjek mora dostići: „svetost, poslušnost i vječni život s Bogom. Predstavlja uzor u majčinstvu i djevičanstvu u darivanju sebe drugima i ostvarivanje zajedništva s Bogom.“² Tako i sv. Pavao u poslanici Galaćanima iznosi temeljni nauk o ženi: „(...) Nema više: muško – žensko! Svi ste vi Jedan u Kristu Isusu!“ (Gal 3, 28) U poslanici Rimljanima, u poglavlju 16 sveti Pavao spominje Febu, Prisku i Akvilu koje su bile suradnice u njegovu poslanju. U ovome poglavlju uočavamo da se radi ne o patrijarhalnoj obitelji s odnosima patrijarhalne naravi, već o novom modelu obitelji čiji članovi imaju jednaka prava i dostojanstvo.³

1.1. Stvaranje čovjeka

„Nije dobro da čovjek bude sam: načinit ću mu pomoć kao što je on.“ (Post 2, 18) Bog stvara muškarca i ženu kao bića jednakog i komplementarnoga dostojanstva. Ženino dostojanstvo ne počiva na tome što je uzeta od muškarčeve najintimnije biti, od njegova rebra, nego na činjenici što je njegova pomoć, jedini prikladni pomoćnik, sudrug i savjetnik. Kod najstarijeg izvještaja o stvaranju postoji redoslijed, ali ne postoji i prvenstvo dostojanstva. Jahvistički pisac naglašava da je ljudska vrsta stvorena u dva spola. Mlađi izvještaj o stvaranju

¹ Usp. S. JURIČ, *Ženska ljepota – najjača ljudska želja*, Zagreb, 2012., 10-11.

² T. GALANT, M. PINEZIĆ, Dostojanstvo žene po uzoru na Mariju kod Ivana Pavla II., u: *Riječki teološki časopis* 27(2019.)1, 137-154., ovdje 137.

³ Usp. S. JURIČ, *Ženska ljepota – najjača ljudska želja*, 30-31.

(Post 1,1-2,4) nastavlja misao jahvističke predaje s obzirom na spolove: „Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih.“(Post 1,27)Nije samo muškarac stvoren na sliku Božju, nego i žena te nema samo on ljudsku narav, ima je i žena. Svećenički ili mlađi izvještaj ne opisuje način na koji je Bog stvorio prvoga čovjeka i prvu ženu, nego Stvoritelj jednostavno svojom riječju sve stvara, tako da svećenički izvještaj potvrđuje temeljnu datost da je ljudski rod stvoren u dva spola i da su muškarac i žena potpuno jednaki s obzirom na ljudsku narav i dostojanstvo. U biblijskim izvještajima možemo iščitati da je Bog stvorio životinje svaku prema svojoj vrsti, ali kada govori o čovjeku, spominje jednoga čovjeka, jednu ljudsku narav. U govoru o stvaranju žena je bila potpuno ravnopravna (Post 1,27;2,23). Bog stvara muškarca da živi sa svojom družicom, jer ga ona nadopunjuje u ukupnosti bića.⁴

1.2. Posljedica grijeha

Prema Božjoj promisli u biblijskom izvještaju o stvaranju ljudskoga roda žena nadopunjuje muškarca čineći ga svojim mužem. Njezino vezivanje za muža podrazumijevalo je savršenu ravnopravnost u različitosti. No, iskonska veza kratko je trajala, udaljili su se od prvotne Božje zamisli. Tako je prvi grijeh prouzročio razdor i podvojenost između muškarca i ženete uveo u njihove međusobne odnose nasilje i gospodarenje. Unatoč tome, ljubav između muškarca i žene postoji i traje.⁵

„Trudnoći tvojoj muke ću umnožit, u mukama djecu ćeš rađati. Žudnja će te mužu tjerati, a on će gospodariti nad tobom.“ (Post 3, 16)

Žena biva kažnjena u svojim bitnim aktivnostima: kao majka, ali i kao žena. Porođajni bolovi izraz su jednih od najtežih bolova. Radost zbog rođenja djeteta bit će otežana u majčinskom srcu, brigom i težinom rađanja te odgojem djeteta. Osim što će kroz patnju darivati život, žena će od tog trenutka imati i položaj nižega bića. Žudnja prema mužu ne predstavlja čisti nagon, kao plod neokaljane i čiste ljubavi, već nagonsku silu, požudu, strast.⁶ Žudnja je relativizirala dostojanstvo žene, tako da se u izvjesnom smislu pretvorila u neku podljudsku vrstu, u sredstvo muškarčeve samovolje i nagona te je više bila tretirana kao stvar, a ne osoba.

⁴ Usp. *Isto*, 33-42.

⁵ Usp. *Isto*, 42.

⁶ Usp. C. TOMIĆ, *Biblijska prapovijest*, Zagreb, 1995., 157-158.

Muškarac više svoju ženu ne shvaća kao moćnicu i družicu, nego kao sluškinju i drugotnu po dostojanstvu kao sredstvo strasti.⁷

1.3. Bogoslužje, baština i pravni položaj žene u društvu

Žene ne samo da nisu mogle obavljati svećeničku službu, nego za njih nije bilo službenog sudjelovanja u bogoslužju.⁸ Prema židovskim propisima, ženska djeca nisu mogla baštiniti posjed ako je pokojnik imao sina, jer je otac u najstarijem sinu gledao svoju sliku i davao mu prednost i ovlaštenja. Žene su bile posve podvrgnute svojim muževima. Otac je birao odabranika, a isto tako ju je mogao otpustiti. Nakon što je uda te postane žena, biva u svakoj stvari podčinjena. Muža je nazivala gospodinom ili gospodarom, a muž joj nije bio samo gospodar i vlasnik, već je s njom mogao raspolagati kako je htio. Ukoliko bih učinila preljub, mogao ju je otpustiti. No, postojala je i druga struja, tzv. slobodnija ili liberalnija: muškarac bi otpuštao ženu kad god bi njemu odgovaralo, bilo zbog izgleda ili jednostavno zbog lošeg pristupa mužu.⁹ Žena je bila zadužena za najteže poslove: čuvanje stada, nošenje vode, mljevenje, a kao najveću podčinjenost mužu govori podatak da je muža morala umivati i prati.¹⁰

Što se tiče otpuštanja, samo je muž imao pravo na rastavu, dok se žena nikada nije mogla odreći muža izravno, jer je rastava bila i ostala jednostrani čin. Staro-zavjetno biblijsko zakonodavstvo predviđalo je mogućnost da muž otpusti ženu. Razvod je bio pravomoćan ispostavom otpusnog pisma, koje je sadržavalo formalnu izjavu: „(...)jer ona mi nije više žena, a ja joj muž više nisam.“ (Hoš 2,4) Pismo je služilo kao dokazni dokument njezina slobodnog stanja u slučaju da odluči preudati se. Muž joj je dao i određenu svotu novca ili dio svoje ostavštine na doživotno odlučivanje.¹¹

⁷ Usp. *Isto*, 158.

⁸ Usp. S. JURIČ, *Ženska ljepota – najjača ljudska želja*, 72.

⁹ Usp. *Isto*, 49.

¹⁰ Usp. *Isto*, 51.

¹¹ Usp. *Isto*, 71.

1.4. Marija žena Novog zavjeta

Kako dostojanstvo po jednoj ženi biva izopačeno, po drugoj ženi biva usavršeno. Mariju tisućljećima nazivamo Isusovom majkom. No, što je Marijino temeljno značenje i poslanje? Značajnu ulogu imala je na samom početku Isusovog javnog djelovanja, u Kani Galilejskoj, na svadbi, gdje je Isus pita: „Ženo, što ja imam s tobom?“ (Iv 2,4) Postavlja se pitanje: zašto joj se Isus obraća sa ženo, a ne „majko“? Ivan pojmom žena, aludira na „novu Evu“ ženu koja najavljuje novi početak, početak milosti za sav svijet. Prema nekim bibličarima, nadimak žena označava Marijinu ulogu kao majku Crkve.¹²

„(...) Evo, reče, majke moje i braće moje! Doista, tko god vrši volju Oca mogega, koji je na nebesima, taj mi je brat i sestra i majka.“ (Mt 12,49-50)

Marija u Kani Galilejskoj zadobiva poslanje, jer pridonosi rastu vjere učenika. Iz toga proizlazi i poslanje nove Eve, žene, Majke u Crkvi. Nitko osim Ivana ne spominje Mariju, Majku Isusovu pod križem.¹³

„Uz križ su Isusov stajale majka njegova, zatim sestra njegove majke, Marija Kleofina, i Marija Magdalena. Kad Isus vidje majku i kraj nje učenika kojega je ljubio, reče majci: „Ženo! Evo ti sina!“ Zatim reče učeniku: „Evo ti majke!“ „I od tog časa uze je učenik k sebi.“ (Iv 19,25-27)

Isus svoju majku stavlja pod skrb i zaštitu svoje majke. Činom dovršenja pod križem i ih riječi, Krist otkiva značaj Marijine uloge. Marija i ljubljeni učenik ističu se u najvažnijim trenutcima Isusovog mesijanskog poslanja, a riječi koje im Krist upućuje određuje njihov odnos. Izjavom *Ženo! Evo ti sina! i Evo ti Majke!* proglašava se njezino duhovno majčinstvo nad vjernicima. Marija kao „nova Eva“ prava je majka svih živih. Ovaj izvještaj predstavlja biblijski temelj za Marijino poslanje, Majke kršćana, ali ujedno i Majke Crkve.¹⁴

¹² Usp. V. KOŠIĆ, *Marija, Majka Sina Božjega*, Zagreb, 2003., 18.

¹³ Usp. V. N. GAŠPAR, J. KARABAIC, Marijino majčinsko poslanje prema Drugom Vatikanskom koncilu u teološkoj misli Ivana Pavla II., u: *Riječki teološki časopis* 25(2017.)2, 439-470, ovdje 441-444.

¹⁴ Usp. *Isto*, 445.

1.5. Nazivi za Mariju u otačkom vremenu

U kršćanstvu postoje mnogobrojni izričaji za Isusovu majku. Među njima nalazi se i izričaj Bogorodica, upravo taj izričaj predstavlja najuzvišenije i najdublje tumačenje otajstva Marijine osobe i njezinog udjela u povijesti spasenja. Naziv *Bogorodica* se ne nalazi u novozavjetnoj literaturi. Naziv se javlja u povijesti teologije i dogme. Sam izričaj dolazi iz grčkog jezika *Θεός* – „Bog“ i *τοκος* – „rođenje“. Marija je *Θεοτοκος*, jer je rodila Boga. Prva osoba s kojom autor započinje te koja nam donosi izričaj Bogorodica jest Origen, u 3. stoljeću.

Grgur Nazijanski upućuje pismo svećeniku Kaledoniju, u kojem tvrdi da je izvan božanstva i kršćanstva onaj koji odbija da je Djevica Marija, Bogorodica te mu je nemoguće postići pobožanstvenjenje, koje je krajnja svrha i konačan cilj kršćanskog poziva. Nadalje, govori da se u Mariji Isus nije oblikovao božanski i ljudski. Budući da je začet bez muža, to predstavlja božansko oblikovanje, Marija ga je začela djevičanski, dok se ljudsko oblikovanje temelji na zakonu trudnoće. Također napominje još jednu zajednicu koja odbacuje izraz *Θεοτοκος*, oni tvrda da se u Mariji prvo oblikovala ljudska osoba, a poslije unišao Bog.¹⁵ Ovdje se susrećemo s kristološkom herezom, tada poznatog Pavla Samosatskog, koji je naučava da je Isus običan čovjek, a Božja riječ koja je u njemu, samo ga je nadahnjivala. Među plodnim teološkim piscima ističe se i Grgur iz Nise koji odbacuje naziv *ἀνθρωποτοκος*.¹⁶

Sub tuumpraesidum je kršćanska molitva koja glasi „*Pod tvoju se obranu...*“ Molitva je to koja je upravljena Mariji i u njoj je ona proglašena Bogorodicom. Ne zna se točno kada je nastala, ali se smatra najdrevnijom molitvom koju su kršćani upravljali Djevici. Vjeruje se da se proširila u četvrtom stoljeću, jer se ustalilo Mariju zvati Bogorodicom.¹⁷ Čak štoviše i dogmatska konstitucija Drugog Vatikanskog sabora *Lumen gentium* podsjeća narod na ovu molitvu. To sabor čini kada govori o štovanju Isusove Majke u Crkvi te ističe da se: „Blažena djevica od najdrevnijih vremena štuje pod nazivom Bogorodice.“¹⁸

Među ovim teološkim piscima nalaze se i Epifanije Salaminski i Ćiril Aleksandrijski koji iznose bogata teološka razmišljanja o izričaju *Bogorodica*. Ako povijesno, točno i sadržajno govorimo o Djevici Mariji kao Bogorodici, neizostavno je spomenuti Nestorija.

¹⁵ Usp. M. MANDAC, Naziv Bogorodica za Djevicu Mariju u otačko doba, u: *Služba Božja* 48(2008.)4, 347-379., ovdje 355.

¹⁶ Usp. *Isto*, 355.

¹⁷ Usp. *Isto*, 356.

¹⁸ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dogmatska konstitucija o Crkvi „Lumen gentium“*, 21. prosinca 1964., u: Dokumenti, Zagreb, 1993., br. 66. (=LG).

Napisao je nekoliko teoloških dijela od kojih ističemo pismo upućeno Ćirilu Aleksandrijskom te je iznimno važan dokument, pročitao na Efeškom saboru 22. lipnja 431. godine. Ondje su ga saborski oci proglasili krivovjernim. U tom pismu ističe da je Blažena Djevica Marija *γριστοτόκος*, jer bolje, pomnije i točnije pristaje od naziva *Θέτοκος*. Navodi poveći broj novozavjetnih mjesta kako bi učvrstio svoju tvrdnju, iako izravno ne odbacuje *Θέτοκος*. Ćiril nije oduvijek zastupao tezu, niti *γριστοτόκος* nego se u Carigradu priključio raspravama o nazivima za Djevicu. Ondje je susreo dvije struje. Želeći istaknuti Isusovu ljudsku narav, prva struja je tvrdila da se Mariju treba nazivati *άνθρωποτόκος*, odnosno „čovjekorodica“. Druga struja željela je istaknuti Isusovo božanstvo, pa odatle naziv *Θέτοκος*, odnosno Bogorodica. Da bi pomirio te dvije struje, predložio je da se Mariju nazove *γριστοτόκος*, „Kristorodica“. Što se tiče Nestorija on je kao takav prihvaćao oba. Na žalost, Nestoriju nije bilo poznato da se izraz *Θέτοκος* ukorijenio u narod te da su ga upotrebljavali teološki pisci. Prema Nestoriju izričaj *γριστοτόκος* sadržajem dolazi iz Novoga zavjeta, jer je smatrao da izraz obuhvaća Isusovo božanstvo i čovječstvo, njegovu božansku i ljudsku narav. Potrebno je istaknuti kako je ovo naučavanje krivovjerno. Prema njemu, u Djevici se začeo i oblikovao čovjek te zbog toga naziv *άνθρωποτόκος*. Marijino krilo naziva hramom, jer Isus tim pojmom kod apostola Ivana (Iv 2,19) naziva svoje tijelo. „U Isusovom se tijelu, kao hramu u Marijinoj utrobi nastanio Bog Logos. Zbog toga može i naziv *Θέτοκος* te je ujedno to i temelj zašto je Nestorije tvrdio da Isus nije puki ili običan čovjek, jer u njemu prebiva Bog Logos. Zablude i krivovjerje kod Nestorija jest u tome što ne uči da je Bog Logos osobno u Djevici Mariji, uzevši od nje utjelovljenjem ljudsku narav, postao čovjek te da je Marija u punom smislu Bogorodica. Čovjekom je rodila, osobu Logosa. Nestorije izrazom *άνθρωποτόκος* kaže da je Marija rodila čovjeka u kome je stanovao Bog.“¹⁹

Efeški sabor održan je 22. lipnja 431. godine u Efezu, u Crkvi posvećenoj Svetoj Mariji, na kojem se čitalo pismo Ćirila Aleksandrijskog kojega je uputio Nestoriju. Upravo su to pismo saborski oci proglasili pravovjernim, jer se brani naziv Bogorodica. Čitalo se i Nestorijevo pismo i biva osuđeno njegovo naučavanje. Osnovni cilj i svrha sabora bila je definirati da je Krist utjelovljeni Sin Božji te je zbog toga Djevica koja je rodila Isusa Krista *Θέτοκος*, Bogorodica.²⁰ Drugi vatikanski u Konstituciji *Lumen gentium*, poziva se na Efeški

¹⁹ Usp. M. MANDAC, Naziv Bogorodica za Djevicu Mariju u otačko doba, 363-366.

²⁰ Usp. *Isto*, 366.

sabor kada govori o štovanju Djevice Marije. Od davnina se Blaženu Djevicu Mariju časti pod nazivom *Bogorodice*, pod čiju se zaštitu vjernici stavljaju u potrebama i težnjama.²¹

U svezi izraza Bogorodica sabor donosi zaključak: „Tko ne prizna da je Emanuel pravi Bog i da je zbog toga sveta Djevica, Bogorodica (jer ona je po tijelu rodila Riječ, koja je od Boga, koja je postala tijelom) neka bude kažnjen anatemom.“²²

Marija je rodila Boga ukoliko se on sjedinio s tijelom koje je oživljeno razumskom dušom. Radi nas i našega spasenja po čovještvu je rođen od Marije Djevice.²³

²¹ Usp. LG, br. 66.

²² EFEŠKI SABOR, Sažetak vjerovanja, u: H. DENZINGER, P. HÜNERMANN (ur.), *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, Đakovo, 2002., 252.,71 (= DH).

²³ D. TUKARA, Pisani elaborat kršćanske literature i kršćanskog nauka, Sveučilište J. J. Strossmayera, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, Đakovo, 9. svibnja 2017. (Predavanje)

2. Poslanje žene u dokumentima Drugog vatikanskog koncila

2.1. *Pacem in terris*

Prije nego započnemo s dokumentima Drugog vatikanskog koncila korisno je spomenuti encikliku pape Ivana XXIII. *Pacem in terris* - Mir na zemlji. Papa je svjestan emancipacije žena te detaljnije govori o dostojanstvu žene, što će kasnije i Drugi vatikanski koncil preuzeti i govoriti da je dostojanstvo žene jednako muškarcu.²⁴ *Pacem in terris* predstavlja malu novost, ali ne malo važnu, jer ukazuje na promjenu mentaliteta u Crkvi. Naime, papa piše o djelatnom sudjelovanju žene u društvenom životu te vrednuje nastojanje samih žena da oživotvore svoja prava i poštovanje vlastitog dostojanstva.²⁵

Na temelju dokumenta istražujemo osnovne elemente govora o ženi. Enciklika započinje govor o dostojanstvu osoba na temelju biblijskog govora čovjek – slika Božja. Činjenica je da je stvoren na sliku i priliku Božju, obdaren razumom i slobodom, Bog ga je odabrao i postavio za gospodara svemira i podložio sve pod noge njegove.²⁶

Ljudske oznake osobe izražene su kao razum, sloboda i gospodarenje prirodom, ali enciklika ne ulazi u detaljniju analizu čovjeka koji je slika Božja. Budući da je čovjek osoba i u uskoj vezi s Bogom, ta povezanost mu daje pravo na životne vrednote poput: „opstanka i dostojnog života, pravo na čudoredne i kulturne vrednote, na štovanje Boga prema zahtjevima ispravne savjesti.“²⁷ Govoreći o pravima na slobodan izbor zanimanja enciklika prvi put jasno spominje ženu i njena prava da isto kao i muškarac izabire svoje zanimanje. Može birati hoće li osnovati obitelj u kojoj imaju jednaka prava i dužnosti ili će se ipak odlučiti za redovnički stalež.²⁸ Govoreći o mužu i ženi, enciklika ih stavlja u neposrednu vezu s obitelji te je posebno naglašen govor o zadaći i službi žene i supruge: „Što se pak žena tiče, omogućiti im rad u takvim okolnostima koje se slažu s potrebama i dužnostima supruge i majke.“²⁹ Enciklika donosi novinu. Naime, papa govori o činjenici da žena radi i aktivno sudjeluje u životu društva. „Nema ga, zacijelo koji ne uviđa da žena sudjeluje u javnom životu.“³⁰ Papa je uviđa da su

²⁴ Usp. N. DOGAN, Žena u crkvenim dokumentima do Ivana Pavla II., u: *Bogoslovska smotra* 60(1990.)3 4, 229-245., ovdje 233.

²⁵ Usp. R. J. ANIĆ, *Više od zadanoga. Žene u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću*, Split, 2003., 334.

²⁶ Usp. IVAN XXIII. *Pacem in terris* - Mir na zemlji, Zagreb, 1964., br. 3. (= PT).

²⁷ *Isto*, br. 13

²⁸ Usp. *Isto*, br.15.

²⁹ *Isto*, br. 19.

³⁰ *Isto*, br.41.

žene svjesne svojega dostojanstva te da svim silama zahtijevaju dužnosti i prava koja im kao ljudskom biću pripadaju, bilo unutar obiteljskog doma ili pak javnosti.³¹ Nadalje, enciklika ističe kako su svi ljudi jednaki u dostojanstvu i ravnopravnosti. Ne smije biti diskriminacije, jer se razlika ljudi ne može dokazati iz podrijetla čovjeka.³²

Autorica smatra da ni ovaj dokument ne iznosi puno podataka o ženi, poslanju i položaju u društvu i Crkvi. Ipak temeljna pretpostavka dokumenta na ženu, opaža njezinu ljudsku osobnost i dostojanstvo koje je jednako s onim koje ima muškarac.³³

2.2. Drugi vatikanski sabor

Dva su tumačenja poziva žena na Drugi vatikanski sabor. S jedne strane, prisutno je mišljenje da je to velik, bitan i nesvakidašnji događaj koji ženama omogućuje sudjelovanje u radu različitih komisija te članstvo u Rimskoj kuriji. S druge pak strane, to je sudjelovanje bilo samo simbolično, jer žene za razliku od muškarca laika, na saboru nisu imale pravo govora.³⁴ Rebeka Jadranka Anić u knjizi *Više od zadanoga* iznosi opće ocjene Sabora na učenje o ženama:

1. Sabor malo govori o ženi kao ženi;
2. Sabor je žensko pitanje tek otvorio, malo je učinio na području strukturalne obnove prepustio je to posaborskom sazrijevanju;
3. Uspjeh Sabora su župska i pastoralna vijeća u kojima žena ima u velikom broju;
4. Od saborskih dokumenata, o ženi govori pastoralna konstitucija *Gaudium et spes*, *Lumen gentium* i *Apostolicam actuositatem* – o ženi govore u svjetlu teologije katoličkog laikata. Govoreći o temeljnim ljudskim pravima koja vrijede za sve *Gaudium et spes* i *Lumen gentium* utiru put i pravedniji položaj žene u Crkvi;
5. Niti jedan od saborskih dokumenata ne ulazi temeljnije u analizu biblijskih tekstova govora o ženi.³⁵

³¹ Usp. *Isto*.

³² *Isto*, br. 44.

³³ Usp. R. J. ANIĆ *Više od zadanoga. Žene u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću*, 334.

³⁴ Usp. *Isto*, 337.

³⁵ Usp. *Isto*, 338.

Autorica je mišljenja kako ne postoji jednoglasnost u odnosu na saborski govor o ženama. Sabor je ženama otvorio nove mogućnosti djelovanja u crkvenim strukturama, no ozbiljnije promjene struktura odgodio je za posaborsko doba.

2.2.1. Dostojanstvo u dokumentu *Gaudium et spes*

Dostojanstvo predstavlja najuzvišeniju vrijednost ljudske osobe i njezinu transcendentalnu vlastitost. Temeljno gledanje dokumenta *Gaudium et spes* ukazuje na osnovna prava svakog čovjeka: da se rađa, raste, uosobljuje i sazrijeva u ozračju obitelji. No, prije nego dođemo do tumačenja obitelji, trebamo promotriti što ovaj dokument kazuje o ženi. Sam Bog je rekao: „(...) Nije dobro da čovjek bude sam (...)“ (Post 2,18) i „(...) od početka muško i žensko stvori ih (...)“ (Mt 19,4). „I blagoslovi ih Bog i reče im: „Plodite se, i množite se i napunite zemlju, i sebi je podložite.“ (Post 1,28) su riječi kojima dokument ukazuje na svrhu stvaranja čovjeka kao muško i žensko, jer su po svojoj naravi usmjereni rađanju i odgoju potomstva.³⁶

Govoreći o raznim nastojanjima za poboljšanje životnih uvjeta, konstitucija se dotiče i problema žene, jer traže dužnosti i prava kako bi bili ravnopravni s muškarcima.³⁷ Crkva, počinje shvaćati probleme koji su pred ženom, ali ne iznosi precizna rješenja. Dostojanstvo osobe u Dokumentu se tumači polazeći od biblijskog temelja čovjek - slika Božja i kao takav predstavlja vrhunac je Božjeg stvaranja. Kao slika Božja jedini je u mogućnosti spoznati i ljubiti Ga, ali ranjenošću grijeha osjeća pobunu tijela. U samom čovjekovu dostojanstvu leži težnja da se odupire zlu i traži od Boga prosvjetljenje. Čovjek participira na Božjem umu, sudi po svom razumu te nadvisuje sve stvari. Dokument nadalje progovara o dostojanstvu čovjekove istine i mudrosti. Razumska narav se usavršava, posebno mudrošću, koja čovjeka izaziva da traži istinu i dobro, a kad je čovjek njome protkan, ona ga od imanentnih stvari vodi ka transcendentnim.³⁸

Dostojanstvo čovjeka krije se i u savjesti koja je: „najskrovitija jezgra i svetište čovjeka, gdje je on sam s Bogom, čiji glas odzvanja u njegovoj nutrini.“³⁹ Upravo mu taj glas govori: dobro čini, zlo izbjegavaj te će mu on i suditi. U dokumentu Crkva progovara o

³⁶ Usp. N. DOGAN, Žena u crkvenim dokumentima do Ivana Pavla II., 237-239.

³⁷ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija u suvremenom svijetu „Gaudium et spes“*, 7. prosinca 1965., u: Dokumenti, Zagreb, 1993., br. 9. (= GS).

³⁸ Usp. GS, br. 12-15.

³⁹ GS, br. 16.

osobnom dostojanstvu svih ljudi. Traži da se prizna temeljna jednakost svih ljudi, jer posjeduju razum i dušu, stvoreni na sliku Božju, imaju istu narav i svi su otkupljeni od Krista.⁴⁰

U poglavljima GS 47-52 kada se govori o braku, borba za ravnopravnost žena, se pretpostavlja i ne dovodi u pitanje. Sabor ne postavlja ni pitanje ženine ravnopravnosti u društvu, jer smatra da se to samo po sebi razumije. Odbacuje se uvjerenje da je žena muževa stvar, ali se ističe jednakost osobe muškarca i žene i upozorava na jedinstvo bračne zajednice koja je slika jedinstva Krista i Crkve.⁴¹

Općenito govoreći konstitucija *Gaudium et spes*, kada govori o muškarcu i ženi ulazi u područje biblijskog govora. Ako ispravno tumačimo stvaranje ljudi, pronalazimo mjesto muškarcu i ženi koji se prikazuju kao ravnopravni, ali se razlikuje njihov karakter i uloge u životu. Prema tome muškarac nije ništa savršeniji od žene. Zbog toga govor o ženi treba uvijek polaziti od njezinog teološkog određenja.⁴²

2.2.2. Dostojanstvo i poslanje žene u dokumentu *Lumen Gentium*

Dokument *Lumen gentium* u četvrtoj glavi govori o dužnostima laika, prema svome pozivu trebaju tražiti kraljevstvo Božje, boraviti u ovozemaljskoj domovini, ali uređivati je onako da bude Bogu milo.⁴³ Odatle proizlazi i laičko dostojanstvo, jer su laici u Crkvi udovi Tijela Kristova. Prema Konstituciji žena je prvenstveno majka, supruga, a potom i laikinja uključena u zajednicu Crkve. Žena se ne ističe posebno, nego je uvijek u relaciji i službi, nikada se ne govori kao o biću osobne vrijednosti.⁴⁴

Jedina žena koja se u dokumentu ističe jest Blažena Djevica Marija. Marija je majka Isusova, ali tisućama godinama je nazivamo i našom majkom. Majčinsko poslanje zadobila je na svadbi u Kani, a pod križem je proglašeno i duhovno majčinstvo. Isusovim riječima, „Što god vam rekne, učinite!“ (Iv 2, 5) Ivan želi povezati „znak“ u Kani Galilejskoj sa sklapanjem Saveza. Time Marija postaje posrednica Isusa i Božjega naroda. Marija tako ima važno poslanje u Kani, dovesti narod Isusu, odnosno dovesti narod prema Isusu, njezinu Sinu.⁴⁵

⁴⁰ Usp. GS, br. 29.

⁴¹ Usp. R. J. ANIĆ, *Više od zadanoga. Žene u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću*, 339.

⁴² Usp. *Isto*, 339.

⁴³ Usp. LG, br. 31.

⁴⁴ Usp. N. DOGAN, *Žena u crkvenim dokumentima do Ivana Pavla II.*, 240-241.

⁴⁵ V. N. GAŠPAR-J. KARABAIĆ, *Marijino majčinsko poslanje prema Drugom Vatikanskom koncilu u teološkoj misli Ivana Pavla II.*, 441-444.

Osmo poglavlje dokumenta posvećeno je Blaženoj Djevici Mariji. Papa Pavao VI. ističe kako je ovaj tekst kruna čitave konstitucije o Crkvi.⁴⁶ Knjige Staroga i Novoga zavjeta i Predaja, sve preciznije, pokazuju ulogu Marije. Stari zavjet opisuje povijest spasenja i priprema se za Kristov dolazak na svijet. Marija je proročki naznačena u obećanju dano praroditeljima, budući da su sagriješili. Ona je Djevica koja će začeti i roditi Sina, nadjenut mu ime Emanuel (usp. Iz 7,14; Mih 5,23; Mt 1,22-23).⁴⁷ Marija je u dokumentu uvijek usmjerena prema otajstvu njezina Sina. Ono je nužno za spasenje svakog čovjeka, ali se ističe i Marijina materinska uloga prema ljudima. Njezin spasonosni utjecaj proizlazi iz Božje dobrohotnosti te neposredno olakšava sjedinjenje čovjeka s Kristom.⁴⁸ Budući da je Krista začela, rodila, u hramu prikazala, zajedno s Kristom trpjela dok je bio na križu, sudjelovala je u Spasiteljevom djelu. Svojoj vjerom, ljubavlju, nadom i poslušnošću je postala majka u redu milost.⁴⁹

Marijino majčinsko poslanje Koncil vidi u tome što je majka udova Kristovih, sudjeluje u duhovnom rađanju i prati ih na duhovnom putu. Marijino majčinstvo traje, još od trenutka pristanka koje je dala kod navještaja. Svojom brižnošću, ljubavlju i zagovorom neprestano nam pribavlja milost vječnog spasenja. Svojom ljubavlju brine i za sve one koji još putuju ili se nalaze u potrebama, sve dok ne dođu u nebesku domovinu.⁵⁰

U proučenim izvorima, postoji samo jedan kratak osvrt na govor dokumenta *Lumen gentium* o ženi. Osvrt nam donosi Nikola Dogan te dokumentu prigovara da o ženi govori općenito, a da pobliže ne opisuje posebnosti njezine uloge te da u ženi prvobitno vidi majku, suprugu, crkvenog laika uključenoga u zajednicu Crkve.⁵¹ On odbija instrumentalizaciju žena njihovim svođenjem na majke i supruge, ali predviđa da može biti instrumentalizirana i vezivanjem na strogo propisane, naravi prikladne ženske uloge.⁵²

⁴⁶ Usp. *Isto*, 446.

⁴⁷ Usp. LG, br. 55.

⁴⁸ Usp. LG, br. 60.

⁴⁹ Usp. LG, br. 61.

⁵⁰ Usp. LG, br. 62.

⁵¹ Usp. N. DOGAN, *Žena u crkvenim dokumentima do Ivana Pavla II.*, 240.

⁵² Usp. R. J. ANIĆ, *Više od zadanoga. Žene u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću*, 340.

2.2.3. Apostolicam actuositatem

„U Crkvi postoji različitost službi, ali jedinstvo poslanja.“⁵³ Dekret o apostolatu *Apostolicam actuositatem*, laike upozorava na važnost njihova truda i rada u životu Crkve, jer bez njih bi jedva mogla egzistirati.⁵⁴ U sjedinjenju svakog člana Crkve s Kristom proizlazi i temelj za laičko poslanje. Budući da laička prava i dužnosti proizlaze iz sjedinjenja s Kristom, apostolat laika je časna dužnost i zadaća da se svim ljudima navijesti spasenje u Isusu Kristu. Od laika se zahtjeva neprestana snaga vjere, ljubavi i nade, jer bez njih nije moguć život angažiranog laika. Cilj laičkog poslanja je evangelizacija i kroz nju posvećivanje svega stvorenog u svijetu. Temeljna zadaća angažiranog laika prema dekretu je da obnavljaju ovozemaljski red prožeti evanđeljem i ljubavlju, posvuda traže i donose kraljevstvo Božje.⁵⁵

U kontekstu poslanja laika, dekret govori i o mjestu žene u životu Crkve, jer aktivnije sudjeluju u društvenom životu, stoga traži da se njihova uloga proširi i na različita područja unutar Crkve.⁵⁶ U toj službi za uzor trebaju uzeti muževe i žene koji su Pavlu pomogli naviještati evanđelje.⁵⁷

Nikola Dogan ocjenjuje dekret u cjelini. Mišljenja je da dekret ne govori konkretno o službi žene u Crkvi. Žena je uvijek viđena u nekoj relaciji i službi (primjerice, u službi odgoja djece u obitelji), ali nikada se o njoj ne govori kao o biću osobne vrijednosti. Govori se u sklopu sveopćeg poslanja laika, promatra ju se u svjetlu ekonomije spasenja, eklezijalnoj ulozi koju ima u Crkvi, no nedostaje dublja teološka analiza dostojanstva i zadaća žene.⁵⁸

2.3. Govori Pavla VI.

U članku *Žena u crkvenim dokumentima do Ivana Pavla II.*, Nikola Dogan analizira govore pape Pavla VI., održane u različitim prigodama. Možemo ga svesti u nekoliko postavki:

⁵³ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dekret o apostolatu laika „Apostolicam actuositatem“*, 28. listopada, u: Dokumenti, Zagreb, 1993., br. 2. (= AA).

⁵⁴ Usp. AA, br. 1.

⁵⁵ Usp. AA, br. 7.

⁵⁶ Usp. AA, br. 9.

⁵⁷ Usp. N. DOGAN, *Žena u crkvenim dokumentima do Ivana Pavla II.*, 240-241.

⁵⁸ Usp. R. J. ANIĆ, *Više od zadanoga. Žene u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću*, 340.

1. Kršćanska žena ima nezamjenjivu ulogu u obitelji, kao odgajateljica, kao i u svim područjima društva gdje pomaže uspostavljanju mira i stvaranju pravednog i bratskog društva.
2. Muškarac i žena jednako su stvoreni na Božju sliku. Jednaki su po dostojanstvu, ali i po pravima. Ta se jednakost mora ostvariti na različitim razinama, prije svega na razini osobe: žena ima pravo na ugled, a njezino dostojanstvo mora biti priznato i zaštićeno.
3. U suvremenom društvu postoje novi oblici ropstva i ponižavanja žene. Žurno je potrebno u javnom životu oživotvoriti ozračje za čudorednije, zdravije i ljudskije dostojanstvo žene.
4. Iako je u nekim zemljama ženino dostojanstvo na visokom stupnju, još uvijek postoje ogromne diskriminacije žena.
5. Čovjek treba rasti u ozračju ljubavi oca i majke, ali posebno nedostatak majke u odgoju i rastu djeteta vodi do izobličenja čovjeka.
6. Područja djelovanja žene u Crkvi jesu: vjerski i duhovni odgoj, priprema za sakramente, pouka za krštenje odraslih koji nisu kršteni, susret i razgovor sa nevjernicima, briga za siromašne i odbačene, vođenje katoličke akcije.
7. Crkva očekuje mnogo od žena u vršenju svoga poslanja evangelizacije.⁵⁹

Autor naglašava da papa jasno daje do znanja, „(...) da žena nije samo pobožni slušatelj, molitelj i ponizni vjernik (...) nego je ona graditelj Crkve na svoj način kao što su to i svi drugi članovi zajednice.“⁶⁰ Zadaću koji žena ima u Crkvi treba biti osmišljena prema njezinim mogućnostima i afinitetu. Ona je ravnopravni član Crkve te je pozvana aktivno surađivati u evangelizaciji u današnjem svijetu. Crkva želi, barem je to iz dokumenata vidljivo, da žena nađe svoje mjesto u svagdašnjem životu Crkve.

2.4. *Familiaris consortio*

Bračno zajedništvo čini temelj zajedništva obitelji, roditelja i djece.⁶¹ Pobudnica ističe da žena ima jednaku odgovornost i dostojanstvo kao i muž. Ravnopravnost se realizira u međusobnom predanju i u predanju njih dvoje djeci.⁶² Nažalost, kršćanskom poimanju

⁵⁹ Usp. R. J. ANIĆ, *Više od zadanoga. Žene u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću*, 344.

⁶⁰ N. DOGAN, *Žena u crkvenim dokumentima do Ivana Pavla II.*, 243.

⁶¹ Usp. IVAN PAVAO II., *Familiaris consortio - Obiteljska zajednica. Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu*, Zagreb, 1981., br. 21. (= FC).

⁶² Usp. *Isto*, br. 22.

dostojanstva žene suprotstavlja se mišljenje koje ljudsku osobu promatra kao predmet i stvar. Takvo mišljenje daje gorki plod, ropstvo, prostituciju, tlačenje, pornografiju. Osim toga, u mentalitetu još uvijek postoje razni oblici diskriminacije koji pogađaju ženino dostojanstvu: žene bez djece, udovice, rastavljene, razvedene, neudate majke. U takvim situacijama, papa traži od svećenika, vjernika laika, pastoralnih djelatnika da još snažnije i predanije prionu pastoralnom radu kako bi se u punini poštovala slika Božja, koja je u svakom biću.⁶³ U bračnoj ljubavi, postoji kriterij, a to je da muž treba imati poštovanje prema dostojanstvu žene. Budući da joj nije gospodar, nego muž, žena mu nije robinja, nego supruga. Sveti Ambrozije traži da joj pokaže pažnju i da joj bude zahvalan na ljubavi koju mu pruža.⁶⁴ U obitelji sva pozornost treba biti usmjerena prema djetetu. Odgoj predstavlja dužnost roditelju, ono je povezano s prenošenjem života, prvotno je povjeren samim roditeljima.⁶⁵

Odgojna dužnost roditelja je majčinska i očinska ljubav, koja je ujedno i temeljno počelo. U odgoju ljubav doseže svoje ostvarenje, jer obogaćuje i usavršava njihovu službu života. Ljubav roditelja postaje kriterij za konkretan odgoj, obogaćuje ga vrednotama blagosti, dobrote, služenja, požrtvornost, plemenitost, koji su ujedno najdragocjeniji plodovi ljubavi.⁶⁶

2.5. *Christifideles laici*

Papa Ivan Pavao II. svraća pozornost na položaj i ulogu žene, s dvostrukom nakanom: prva je da im se prizna doprinos koju ima u izgradnji Crkve, a druga nakana je da se načini detaljnija analiza o sudjelovanju žene u životu i poslanju Crkve.⁶⁷ Pozivajući se na Ivana XXII. sinodalni oci ustraju u promicanju dostojanstva žene, ali se zalažu i za njezinu jednakost s muškarcem. Svjestan diskriminacije i zloupotrebljavanja žene govori: „Dostojanstvo žene koje je teško povrijeđeno u javnom mnijenju, mora se nanovo zadobiti stvarnim poštivanjem prava ljudske osobe i provođenjem u život naučavanja Crkve.“⁶⁸ Što se tiče aktivnog i odgovornog sudjelovanja u životu i poslanju Crkve, Drugi vatikanski sabor bio je izravan i potaknuo da se ženino sudjelovanje u životu Crkve treba još i više proširiti. U početcima, a i kasnijem razvoju, Crkva je znala da su žene ponekad odigrale odlučujuće uloge i obavile

⁶³ Usp. *Isto*, br. 24.

⁶⁴ Usp. *Isto*, br. 25.

⁶⁵ Usp. *Isto*, br. 36.

⁶⁶ Usp. *Isto*.

⁶⁷ Usp. IVAN PAVAO II. *Christifideles laici – Vjernici laici. O pozivu i poslanju laika u Crkvi i u svijetu*, Zagreb, 1990., br. 49. (= CL).

⁶⁸ *Isto*.

zadace od velike važnosti.⁶⁹ Nema dvojbe da je s obzirom na sudjelovanje u apostolskom poslanju Crkve, snagom krštenja i potvrde, žena kao i muškarac, postala dionicom trostruke službe Isusa Krista. Prema tome, osposobljena je i vezana za temeljni apostolat Crkve, a to je evangelizacija. Upravo u izvršenju tog apostolata, žena je pozvana upotrijebiti sebi vlastite darove, prije svega dar koji je njezino samo osobno dostojanstvo. Prema papi, bez ikakve diskriminacije žene trebaju sudjelovati u životu Crkve, kako u raspravama tako i u donošenju odluka. Žene imaju važnu ulogu u prenošenju vjere i obavljanju svakovrsnih službi u životu Crkve. Moraju sudjelovati u izradi pastoralnih smjernica i sudjelovati u različitim inicijativama i priznati ih za suradnice poslanja Crkve u obitelji, profesiji i društvenoj zajednici. U okviru evangelizacije i kateheze mora se poticati posebna zadaća koju ima žena u prenošenju vjere, kako u obitelji tako i na različitim područjima odgoja.⁷⁰ Dok bude ispunjavala svoj zadatak u evangelizaciji, žena će osjećati potrebu da i sama bude evangelizirana. Tako će očima prosvijetljenim vjerom moći razlučiti što odgovara njezinu dostojanstvu i pozivu.⁷¹

Dva izazova koja su povjerena ženama jest dati puno dostojanstvo bračnom životu i materinstvu. “Nije dobro da čovjek bude sam: načinit ću mu pomoć kao što je on.” (Post 2, 18) Čovjek je povjeren svakom čovjeku, ali na specifičan način povjeren je ženi, jer zbog svog iskustva materinstva ima posebnu osjetljivost za čovjeka. Sudjelovanje žene u životu Crkve i društva nezaobilazan put njezina osobna ostvarenja.⁷² U pobudnici *Christifideles laici* žena je predstavljena kao biće jednakog dostojanstva i poziva kao i muškarac. Budući da su oboje stvoreni na sliku i priliku Božju, prema papi ženino i muškarčevo dostojanstvo su jednaki.

⁶⁹ Usp. *Isto*.

⁷⁰ Usp. *Isto*, br. 51.

⁷¹ Usp. *Isto*.

⁷² Usp. *Isto*.

3. Kratki prikaz dostojanstva žene prema *Mulieris dignitatem*

Mulieris dignitatem je apostolsko pismo Ivana Pavla II. koji progovara o dostojanstvu i pozivu žene, te predstavlja odgovor Crkve na promjene koje su nastale za ženu u današnje vrijeme. Pismo je biblijska meditacija koja progovara o dostojanstvu žene u prva tri poglavlja. No, s obzirom na ulogu žene u Crkvi, u pismu se ne iznose praktične upute.⁷³

3.1. Dostojanstvo i poslanje žena prema *Mulieris dignitatem*

U uvodu se ističe kako dostojanstvo i poslanje žene u posljednjim godinama dobiva istaknutije značenje. Ženi se otvara prostor u društvu, kakvog do sada nije imala. Ističe se da se u kršćanstvu žena vrednuje više nego u bilo kojoj religiji, a tome svjedoče dokazi iz Novoga zavjeta.⁷⁴ Postavlja se pitanje od čega se sastoji ženino dostojanstvo? Je li u izjednačavanju s muškarcem, u jednakom odijevanju i ponašanju, ili pak temelji dostojanstva žene počivaju na dubljim izvorima?⁷⁵ Prema Papinim riječima dostojanstvo i poziv čovjeka zadobiva jedinstveno vrednovanje u sjedinjenju s Bogom.⁷⁶ Temeljna tvrdnja pisma jest jedinstvo, sjedinjenje s Bogom.

Najsavršeniji primjer ženinog dostojanstva i poziva jest Marija – biblijska žena,⁷⁷ ona je prauzor, pralik žene. Kao *Θεοτοκός* savršeno predstavlja ispunjene onoga što karakterizira ženu. Počevši od naviještenja, žena biva smještena u „srce spasenjskog događaja“.⁷⁸ Prema Pismu, ženino dostojanstvo sastoji se u povezanosti s Bogom u Isusu Kristu, koji je i najdragocjeniji cilj ljudskog života.⁷⁹ Ovdje je žena izabrana kao predstavница cijelog ljudskog roda, zajedno s mužem od početka se pojavljuju kao jedinstvo u dvoje.⁸⁰ Muž i žena kao „jedinstvo u dvoje“, prema naravi trebaju živjeti zajedništvo ljubavi, na način da svijetu očituju

⁷³ Usp. E. VESELY, *Mulieris dignitatem* – prikaz, odjeci i značenje, u: *Obnovljeni život* 44(1989.)1, 45-57., ovdje 45-46.

⁷⁴ Usp. IVAN PAVAO II., *Mulieris dignitatem. Apostolsko pismo o dostojanstvu i pozivu žene prigodom Marijanske godine*, Zagreb, 2003., br.1. (= MD).

⁷⁵ Usp. I. FUČEK, *Mulieris dignitatem* – teološki naglasci, u: *Obnovljeni život* 44(1989.)1, 58-66., ovdje 60.

⁷⁶ Usp. MD, br. 5.

⁷⁷ Usp. MD, br.5.

⁷⁸ MD, br. 3.

⁷⁹ Usp. MD, br. 4.

⁸⁰ Usp. MD, br. 6.

ljubav koja je u Bogu. Iz takve ljubavi, proizaći će i darivanje za druge. Kada se osoba dariva drugome, ona postaje dar i dolazi do samoostvarenja.⁸¹

Zlom i grijehom dolazi do iskrivljenja slike između osoba, uzajamno darivanje koje je predstavljalo dar, zamijenjeno je dominacijom, ponižavanjem, iskrivljena je temeljna ravnopravnost i jednakost. Grijeh odražava čovjekovu nesličnost s Bogom i pogađa darivanje koje je bilo u prvotnoj Božjoj zamisli. Tako je grijeh ograničio i umanjio čovjeka. Prvi grijeh je grijeh čovjeka stvorenog kao muškarca i žene.⁸² Zbog toga „žena ne smije postati objekt i posjed muževog gospodarenja. Jer, svaki muškarac je odgovoran za povredu ženina dostojanstva i poziva, ali ujedno radi i protiv vlastitog dostojanstva i poziva. Dostojanstvo predstavlja bogatstvo“.⁸³ Objava povezuje dvije žene: Evu i Mariju. Eva je svjedok biblijskog početka, dok je Marija svjedok novog početka i stvorenja. Eva u Mariji raspoznaje onakvo dostojanstvo kakvog ga je Bog zamislio u početku. Krist donosi novost, ukida vlasništvo supružnicima i ponovno uspostavlja red, onako kako ga je Otac zamišljao i čovjek ostvario prije pada, time ženino dostojanstvo biva obnovljeno u svojem originalnom sjaju.⁸⁴ Kristov stav prema ženama obilježen je otvorenosću uvažavanja cjelokupnog dostojanstva. U njegovu odnosu prema ženama ne možemo pronaći diskriminaciju.⁸⁵ On je pred svojim sunarodnjacima bio obnovitelj ženinog dostojanstva i poziva. To je ponekad izazivalo sumnjičenje i čuđenja, a često je došlo i do granice skandala: „Čudili su se da govori sa ženom (Iv 4, 27), jer je takvo ponašanje odstupalo od ponašanja njegovih suvremenika.“⁸⁶ Oslobođen od mentaliteta svojega vremena, Krist ženi povjerava duboka Božja otajstva, žene su pod križem, ali i svjedokinje Kristova Uskrsnuća.

„U to mu pismoznanci i farizeji dovedu neku ženu zatečenu u preljubu. Postave ju u sredinu i kažu mu: „Učitelju! Ova je žena zatečena u samom preljubu. U Zakonu nam je Mojsije naredio takve kamenovati. Što ti na to kažeš?“ (...) „Tko je od vas bez grijeha, neka prvi baci na nju kamen.“ (...) „Osta Isus sam – i žena koja stajaše u sredini. Isus se uspravi i reče joj: „Ženo, gdje su oni? Zar te nitko ne osudi?“ Ona reče: „Nitko, Gospodine.“ Reče joj Isus: „Ni ja te ne osuđujem. Idi i odsada više nemoj griješiti.“ (Iv 8, 3-5; 9-11)

⁸¹ Usp. MD, br. 7.

⁸² Usp. MD, br. 9.

⁸³ *Isto*.

⁸⁴ Usp. I. FUČEK, *Mulieris dignitatem* – teološki naglasci, 62.

⁸⁵ Usp. E. VESELY, *Mulieris dignitatem* – prikaz, odjeci i značenje, 47.

⁸⁶ MD, br. 12.

Ovaj prizor pruža jasnu sliku. Ženu uhvaćenu u preljubu doveli su k Isusu. Prvo što vidimo jest Kristov stav bez predrasuda i diskriminacije. Krist zna što je u čovjekovom srcu, poznaje mu dostojanstvo i vrijednost. Krist donosi novost o poimanju žene i njezine jednakosti s mužem.⁸⁷ Ukida se i pravo na otpuštanje žena. Pravničkoj predaji, Krist suprotstavlja temeljnu istinu iz teologije stvaranja: „(...) Zbog tvrdoće srca vašega dopusti vam Mojsije otpustiti žene, ali od početka ne bijaše tako.“ (Mt 19,8) Dapače, ide dalje: „Tko otpusti svoju ženu – osim zbog bludništva – pa se oženi drugom, čini preljub.“ (Mt 19,9) „I ako žena napusti svoga muža pa se uda za drugoga, čini preljub.“ (Mk 10,12) Prema Božjem planu i volji, muž i žena trebaju biti jedno tijelo, jer „(...) Što, dakle, Bog združi, čovjek neka ne rastavlja.“ (Mt 19,6) Budući da je dokinuo pravo na otpuštanje žene i nakon uspostave reda stvaranja, nužno nastaje novost odnosa muža i žene. Papa ocrtava tu evanđeosku novost Pavlovom rečenicom: „Podložni budite jedni drugima u strahu Kristovu!“ (Ef 5,21) Međusobna, uzajamna podložnost, protivi se dominaciji muža nad ženom. Upravo međusobna podložnost jedno drugome priznaje potpunu ravnopravnost žene. Žena ovdje više nije sredstvo ili objekt, nego je jednakopravni subjekt.⁸⁸ U Apostolskom pismu, žena je u središtu teologije stvaranja. Ondje prepoznaje njezinu pravu egzistenciju, vrijednosti, a posebno njezinu ljubav u potpunom darivanju sama sebe, po uzoru na Nazaretsku Djevicu, Bogorodicu, koja predstavlja apsolutni ideal. Ulazeći u dubinu teologije stvaranja, a potom i otkupljenja, papa se susreće sa posljednjim principom svega, a to je ljubav. Apostolsko pismo naglašava kako dostojanstvo leži u temeljnom zvanju muža i žene, iz doga dolazi i dostojanstvo ženidbenoga života, gdje se supružnici ljube i bezgranično se darivaju u ljubavi. Ono predstavlja jedinstvo čovjekova poziva da bude slika Trojedinoga Boga, jedinstvo koje ne briše razlike, jer su usađene u samu prirodu muškarca i žene.⁸⁹

Čitavo poglavlje papa je posvećuje majčinstvu i djevičanstvu. To predstavlja dvije dimenzije ženinog poziva, a vrhunac ostvarenja dostiže se u Mariji, Djevici i Majci.⁹⁰ „Te dimenzije dobivaju u svjetlu Evanđelja puninu svog značenja i vrednovanja u Mariji, koja je kao Djevica postala Majka Božjeg Sina. Te dvije dimenzije poziva žene susrele su se u njoj i na jedinstveni način povezale tako da je jedna drugu ne isključuje nego na jedinstveni način

⁸⁷ Usp. I. FUČEK, *Mulieris dignitatem* – teološki naglasci, 62.

⁸⁸ Usp. *Isto*.

⁸⁹ Usp. *Isto*, 63.

⁹⁰ Usp. E. VESELY, *Mulieris dignitatem* – prikaz, odjeci i značenje, 47.

usavršuje.⁹¹ U ovom se poglavlju naglašava da djevičanstvo ne umanjuje majčinstvo, nego predstavlja dva oblika darivanja.

Papa u poglavlju pod nazivom *Crkva – Kristova zaručnica* progovara i o problemu svećeništva žena. Iznosi mišljenje kako je Krist neovisno i slobodno izabirao za apostole samo muškarce, bez obzira na tadašnji mentalitet i običaje.⁹² Katolička Crkva izražava puno poštovanje prema ženi, ali Pismom ponovno odbija mogućnost ređenja žena. Svoje razloge temelji na Svetom pismu, Tradiciji, nauku crkvenih Otaca, Učiteljstva i teologa. Crkva smatra ako bi se ženu zaredilo, ujedno bi značilo povrijediti je, zanijekao bi se njezin identitet i specifična uloga koju ima u Crkvi i čovječanstvu.⁹³ Za Crkvu je karakterističan kristološki oblik svećeništva. Prema Predaji, samo muškarci su bili apostoli, njima Krist udjeljuje milost da podjeljuju sakramente pomirenja i euharistije.⁹⁴ Apostole izabire zbog sakramenta našega otkupljenja, Euharistije, koji posadašnjuje i uprisutnjuje otkupiteljski Kristov čin koji stvara Crkvu, njegovo tijelo. To tijelo i Krist sjedinjeni su kao muž i žena.⁹⁵ Predstavnicu Božjeg naroda je žena. Najsavršenija predstavnicu naroda je Marija, jer predstavlja cijeli ljudski rod i Crkvu. Papa na temelju poslanice Efežanima 5, 25-32 tumači 5, 25-32: „*Krist je zaručnik Crkve*“, „*Crkva je zaručnica Kristova*“.⁹⁶ Savez Boga s čovječanstvom, tvori se isključivo na muškom svećeništvu, ali označava i temelj o nezamjenjivom poslanju žene u svijetu i Crkvi.⁹⁷

Poziv i dostojanstvo žene je temelji se na ljubavi, ljubavi prema bližnjima i pravednosti zaključuje Papa prema konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu.⁹⁸ Zbog toga u središtu Evanđelja stoji zapovijed ljubavi. Bez ljubavi mi ne bi mogli odgovarati na pitanja o ženinu dostojanstvu i pozivu. Žena sebe može pronaći jedino dajući ljubav drugima. Nakon što postane svjesna zadaće koju je primila od Boga, žena sve dublje upoznaje dostojanstvo.⁹⁹

U zaključku, papa zahvaljuje za sve žene, majke, udane, ali i one koje strpljivo bdiju nad ljudskim bićima, za one koje imaju društvenu odgovornosti za „vrsne i za slabe žene – za

⁹¹ MD, br. 17.

⁹² Usp. E. VESELY, *Mulieris dignitatem* – prikaz, odjeci i značenje, 45.

⁹³ Usp. I. FUČEK, *Mulieris dignitatem* – teološki naglasci, 64.

⁹⁴ Usp. E. VESELY, *Mulieris dignitatem* – prikaz, odjeci i značenje, 48.

⁹⁵ Usp. MD, br. 26.

⁹⁶ Usp. MD, br. 26.

⁹⁷ Usp. I. FUČEK, *Mulieris dignitatem* – teološki naglasci, 65.

⁹⁸ Usp. MD, br. 29.

⁹⁹ Usp. MD, br. 30.

sve, za onakve kakve dolaze iz Božjeg srca u svojoj ljepoti i punini bogatstva svog ženskog bića.“¹⁰⁰

3.2. Odjeci apostolskog pisma *Mulieris dignitatem*

Nakon objave Apostolskog pisma, pojavilo se mišljenje da je *Mulieris dignitatem* neki oblik pokreta i nacrt za realiziranje kršćanskog feminizma. Iako se u pismu ne spominje izraz kršćanski feminizam. Naime, novinari su doznali da je upravo taj izričaj papa napisao u prvotnoj izradi teksta. Polazeći od Sv. Pisma papa razbija duboko usađeno uvjerenje o podređenosti žene. Nije samo žena odgovorna za pad u grijeh nego i muškarac. Štoviše, da bi shvatili ljudsku osobu, i da bi se dobila prava slika o čovjek papa tvrdi da prvo moramo shvatiti ženu i bogatstvo ženina bića. Tim se suprotstavlja negativnim tumačenjima o ženi koja postoje u pojedinim kulturnim, društvenim i crkvenim sredinama. To je svojevrsni papin odgovor feminističkim zahtjevima. Zajedno s feminizmom brine se za identitet žene. Žena, ne želi biti preslika muškarca.¹⁰¹

Papa ženu definira polazeći od Boga koji je temelj dostojanstva ljudske osobe. Ovo je predstavlja najuzvišeniji temelj dostojanstvu, prema papi. Ipak, čovjek je jedino biće Božje, kojega je Bog htio radi njega samoga. Nije sredstvo, niti je dovršen, već treba krenuti prema ostvarenju svojega bića, svojega ja do samoostvarenja. Muškarac i žena u relaciji su jedno za drugo. Prema papi to je vrhunac samoostvarenja, međutim uzajamno darivanje biva zamijenjeno prevlašću, zajedništvo tlačenjem. Krist je svojim Otkupljenjem izmijenio ženino stanje. On donosi red, spašava preljubnicu od kamenovanja, oprašta prostitutki, objavu povjerava priprostim i neukim ženama. Božje oči u Kristu bez ikakvih predrasuda gledaju ženu. U njegovu stavu, već smo naveli, nema predrasuda, diskriminacije, nego riječi, čini i geste uvijek izražavaju poštovanje i čast ženi. U Novom zavjetu se ženino dostojanstvo ne dovodi u pitanje, neomalovažava se, dokida pravo muškarcu na otpuštanje žene, kako je ne bi ponizio. Muž je pozvan dati se ženi, kao što se Krist dao raspeti za Crkvu (usp. Ef 5, 21-23), time ona prestaje biti predmet i objekt posjedovanja.¹⁰² Od tada dostojanstvo žene ovisi samo o njoj, jer ona predstavlja subjekt koji je za sebe odgovoran.¹⁰³

¹⁰⁰ MD, br. 31.

¹⁰¹ Usp. E. VESELY, *Mulieris dignitatem* – prikaz, odjeci i značenje, 48-50.

¹⁰² Usp. E. VESELY, *Mulieris dignitatem* – prikaz, odjeci i značenje, 51-52.

¹⁰³ Usp. MD, br. 14.

4. Poslanje žene u dokumentima pape Franje

Papa kada govori o ženi, ne odvaja ju od muškarca, niti muža. Iz toga se daje iščitati da im pridaje jednako dostojanstvo, promatrajući ga kao sliku Božju. Vidjeli smo da žena ostvaruje dostojanstvo kroz majčinstvo. Papa Franjo u svojim dokumentima, o poslanju žene progovara kroz prizmu odgoja, prenošenja vjere unutar obitelji, ali i o njezinoj ulozi u Crkvi, javnom i društvenom životu. Svjestan novih tehnoloških napredaka s kojim djeca provode sve više vremena, u svojim dokumentima daje roditeljima smjernice za bolji odnos unutar obitelji.

4.1. Poslanje žene u Crkvi

Vidjeli smo da od Drugog vatikanskog koncila Crkva postepeno mijenja svoj stav prema ženama. Od prvoga dana svoga pontifikala papa Franjo, mnogobrojnim gestama i riječima pokazuje zauzimanje zaposlenje žene u Crkvi. U mnogim činima, gestama i govorima naglašava veličinu žene. Prilikom obreda pranja nogu na Veliki četvrtak, u spomen na Isusov čin poniznosti i ljubavi prema apostolima, uključio je i žene.¹⁰⁴

Prema papi, uloga žene u Crkvi ne tumači se samo kroz prizmu majčinstva, nego je puno snažnija, žena predstavlja ikonu Djevice, Majke Božje. Crkvu se ne može razumjeti bez žena, angažiranih i aktivnih. Iznosi mišljenje da treba produbiti teologiju žene u Crkvi. U tom smislu ne smijemo se zaustaviti samo na majčinskoj ulozi, ministrantici, predsjednici Caritasa, vjeroučiteljici, nego treba dublje, i mistično više se baviti tom problematikom.¹⁰⁵ Papa priznaje nezaobilazan doprinos žena u vitalnosti Crkve, jer sudjeluju u pastoralnim zadaćama zajedno sa svećenicima, pomažu u vođenju osoba, obitelji ili skupina s „osjetljivošću, intuitivnošću i određenim osebnim sposobnostima koje obično žene posjeduju u većoj mjeri od muškarca (...) ali potrebno je proširiti prostore za snažniju prisutnost žene u Crkvi.¹⁰⁶ Stoga, „traženjem legitimnih prava žena treba poštovati, polazeći od čvrstog uvjerenja da muškarci i žene imaju isto dostojanstvo, stavljaju pred Crkvu duboka pitanja koja izazivaju i koja se ne mogu olako izbjegavati.“¹⁰⁷ Ključno je istaknuti mentalni zaokret muškaraca i žena po kojemu se

¹⁰⁴ Usp. M. VOLAREVIĆ, *Žena u obitelji, društvu i Crkvi*, Zagreb, 2018., 130-131.

¹⁰⁵ Usp. Papa o odnosu s Benediktom XVI. i ulozi žena u Crkvi, 3. rujna 2020. Dostupno na: <http://www.zg-nadbiskupija.hr/mobile.aspx?id=7656>

¹⁰⁶ FRANJO, *Evangelii gaudium - Radost evanđelja*. Apostolska pobudnica biskupima, prezbiterima i đakonima, posvećenim osobama i svim vjernicima laicima u naviještanju evanđelja u današnjem svijetu, Zagreb, 2013., br. 103.

¹⁰⁷ EG, br. 104.

sakramentalno služenje neće poistovjećivati s autoritetom odlučivanja. Iz takvog zaokreta proizaći će i posljedica praktičnog uključivanja žene u katoličke projekte, tako da žena neće imati određenu ulogu u Crkvi, nego će se ona što više približiti ženi da bi otkrila svoje pravo lice. Na osobit način žena svoju ulogu može ostvariti u pastoralnom životu, jer su većinom one te koje su aktivne suradnice.¹⁰⁸ Crkva postaje svjesna da se žene sve više zalažu za promjene kako u obitelji, tako i Crkvi, ali i društvu. No, njihova nezamjenjiva uloga sastoji se u samoj obitelji. Zbog posebnih darova koje posjeduje žena: osjećajnosti, pažljivosti i nježnosti za druge, ne predstavljaju snagu samo za život u obitelji, nego predstavljaju stvarnost bez koje bi ljudski poziv bio neostvariv. Prisutnost žene u Crkvi pokazuje se potrebnom, posebno za prenošenje moralnih načela, ali i prenošenja vjere na buduće naraštaje.¹⁰⁹

4.2. Poslanje žene kroz prizmu majčinstva

Utješnu prisutnost Majke i prijatelja, Isus je osjetio dok je trpio na križu. U času dovršenja, Isus je rekao Mariji „Majko, evo ti sina“, zatim ljubljenom učeniku „Evo ti majke“ (Iv 19,26-27). Ovim riječima Krist nam ostavlja svoju majku, dovodi nas k njoj, jer želi da na ovom životnom putu imamo majku. Gospodin ne želi da njegova Crkva nema tu sliku žene. Duboka povezanost Marije, Crkve i svakog vjernika, temelji se na spoznaji da svi na svoj način donose Krista. Marija predstavlja Očevu službenicu, pažljivu prijateljicu, koja se brine da ne ponestane vina u našem životu, kao majka sviju, predstavlja znak nade za narode, misionarka, prava majka koja hodi s nama, koja se bori neumorno i konstantno, proljeva i izlijeva Božju ljubav.¹¹⁰ Svaki put kada promatramo Mariju, osjećamo nježnost i ljubav. Marija nam pokazuje da su nježnost i poniznost vrline jakih. Promatrajući nju „otkrivamo da je ona koja je veličala boga, jer silne zbaci s prijestolja i bogate otpusti prazne (Lk 1,52.53) ista ona koja jamči toplinu doma našoj težnji za pravednošću (...) ona koja brižljivo pohranjivaše sve događaje i prebiraše ih u svome srcu (Lk 2,19).“¹¹¹

Biblija obiluje obiteljima, pričama i obiteljskim krizama. Na samom početku Knjige Postanka pronalazimo obitelj Adama i Eve, sa bremenom nasilja, ali i snagu života koji dalje teče, pa sve do posljednje stranice gdje promatramo svadbenu svečanost Zaručnice i Jaganjca.

¹⁰⁸ Usp. S. MIGLES, Žene i muškarci u Crkvi. Mogućnost ostvarenja istinske komunikacije i suradnje, 730.

¹⁰⁹ Usp. Papa Franjo: Ne može se zaboraviti nezamjenjiva uloga žene u obitelji, 10. rujna 2020. Dostupno na: <https://www.bitno.net/vijesti/vatikan/papa-franjo-ne-moze-se-zaboraviti-nezamjenjiva-uloga-zene-u-obiljelji/>

¹¹⁰ Usp. EG, br. 285-286.

¹¹¹ EG, br. 288.

Dvije kuće koje se spominju jedan sagrađena na stijeni, a druga na pijesku predstavljaju različita obiteljska stanja.¹¹² Djeca predstavljaju najljepši plod blagoslova kojega je Stvoritelj dao ženi i muškarcu. Svaki čovjek duguje život jednoj majci, dok kasnije tijekom života dugujemo njoj i za ljudsku i duhovnu izgradnju.¹¹³ Majke predstavljaju lijek i pomažu u suzbijanju sebičnog individualizma, jer osoba se ne želi dijeliti. Dok majka, nakon što prihvati začeto dijete se dijeli i time svjedoči ljepotu života.¹¹⁴ Kada u društvu ne bi bilo majki, tada bi ono bilo nečovječno, jer majke u najtežim periodima života svjedoče obazrivost, suosjećajnost moralnu potporu. U svakodnevnom životu, majka daje život, donosi na svijet, pomaže djetetu rasti i do konca svojega života pazi na njega s ljubavlju. Upravo to znači dati život. Životni izbor majke jest biti majka, ne samo donijeti dijete na svijet. Djeca predstavljaju veliki dar za svijet, čovječanstvo. Da smo u prvim godinama života bili ovisni o tuđoj skrbi i dobrohotnosti podsjećaju nas upravo djeca. Kod djeteta dolazi do spontanog i nesvjesnog povjerenja u majku i oca, ali također ima i nesvjesno povjerenje u Boga, Isusa i Djevicu Mariju, ako mu se na ispravan način prenosi vjera. Potiče žene na izbor majčinstva, jer djeca donose život, radost, nadu, ali i probleme. Život je takav pun briga, ali katkada je bolje imati društvo s takvim problemima i brigama, nego imati društvo bez djece.¹¹⁵

¹¹² Usp. FRANJO, *Amoris laetitia – Radost ljubavi. Posinodalna apostolska pobudnica o ljubavi u obitelji*, Zagreb, 2016., br. 8. (= AL).

¹¹³ Usp. FRANJO, *Obitelj je dragocjeno blago*, Split, 2015., 25-26.

¹¹⁴ Usp. AL, br. 174.

¹¹⁵ Usp. FRANJO, *Obitelj je dragocjeno blago*, 57-60.

4.3. Poslanje žene kao odgajateljice

Obitelj je temelj svake zajednice i svakog društva. Roditelji sami biraju način na koji će odgajati svoje dijete i veoma je važno da su u tome suglasni. Cilj roditelja trebao bi biti pravilno odgojiti dijete, da se ono snalazi u zajednici, da bude individualna, ali istovremena društvena osoba, da radi za dobrobit društva, ali i da društvo radi za njega.

„U obiteljima i među obiteljima mora se uvijek iznova razlijevati prvi navještaj, ono što je ljepše, veće, privlačnije i istodobno nužnije, i mora zauzimati središnje mjesto u evangelizacijskom djelovanju.“¹¹⁶

Polazimo od činjenice da se čovjek ostvaruje kroz služenje drugome. Samim rođenjem započinje formiranje osobe. Prema tome, doprinos žene u obitelji postaje i pitanje Crkve. Način na kojem će se djeca odgajati u suštini ima veliku važnost i za Crkvu. U obitelji, kućnoj Crkvi razvijaju se i oblikuju stavovi prema različitim pitanjima u Crkvi. Upravo zbog toga, nužno je prepoznati i vrednovati ulogu žene unutar odgoja djece. Od velike je važnosti znati i moći motivirati, majke i očeve na trajno obrazovanje, ali i informirati ih o raznim mogućnostima i potrebama tijekom odgoja u današnjem suvremenom društvu. Prva škola odgoja za dijete jest komunikacija između roditelja.¹¹⁷ Ona predstavlja sposobnost koja čovjeku kao biću odnosa omogućuje ostvarenje istinskog ljudskog života u zajedništvu s drugim ljudima. Kao temeljni oblik zajedništva, obitelj postaje ambijent u kojem bi osoba trebala na poseban način živjeti istinsku komunikaciju.¹¹⁸ Roditelji postaju prvi učitelji u vjeri, a time postaju središnje mjesto u vjerskom odgoju djece. Prema Svetom pismu obitelj predstavlja mjesto za katehezu djece.¹¹⁹ Evangelizacija i kateheza ne suprotstavljaju se, dapače dopunjuju. Prvi navještaj pobuđuje vjeru te ima temeljnu ulogu u katehezi. Kao bitan moment evangelizacije, potiče rast, sazrijevanje početne vjere i odgoj vjernika.¹²⁰ Prema naravnom pozivu obitelji stoji da se djeca odgajaju i rastu u odgovornosti prema sebi i drugima. Prvo mjesto odgoja je unutar obitelji, jer se ondje prenose stavovi, vrednote, načini vrednovanja ljudi, riječi, ideje, stavovi. Odgoj je komunikacija, muž, žena – roditelj, dijete, dakle obostrani odnos. No, da bi odgoj bio uspješan, mora biti prilagođen djetetu, nježan i milosrdan. Roditelji moraju obratiti pozornost: „Očevi,

¹¹⁶ AL, br. 58.

¹¹⁷ Usp. J. BOŠNJAKOVIĆ, Uloga žena u izgradnji kulture dijaloga i suradnje u Crkvi, 754.

¹¹⁸ Usp. N. VRANJEŠ, Elementi, etape i perspektive pastoralne braka i obitelji prema apostolskoj pobudnici *Amoris Laetitia*, u: *Diacovensia* 25(2017.)2, 267-284., ovdje 274.

¹¹⁹ Usp. AL, br. 16.

¹²⁰ Usp. A. ČONDIĆ (ur.), Mjesto obitelji u evangelizacijsko-katehetskom djelovanju Crkve, *Biti obitelj u obitelji Crkve*, Zbornik radova s pastoralno-katehetskog kolokvija za svećenike, Zagreb, 2020., 136

ne ogorčujte svoju djecu da ne klonu duhom.“ (Kol 3, 20-21) Roditeljskom brigom i ljubavi, djecu se dovodi do toga da im je drago obavljati i slušati smjernice majke i oca. „Djeco, slušajte roditelje u svemu, ta to je milo Gospodinu.“ (Kol 3, 20-21) Apostol Pavao aludira na uzajamnost zadaća između roditelja i djece. Preduvjet svega jest ljubav, ono što nam Bog daje (usp. 1 Kor 13,5-6). Mudar roditelj je onaj koji će iskoristiti svaku priliku kako bi poučio svoje dijete. Ukoliko ono pogriješi, blago će i s ljubavlju poučiti dijete, ukazati mu na pogrešku, te nastojati sagledati uzrok krivoga postupanja i ponuditi mu mogući način rješenja.¹²¹ Roditelji utječu na moralni razvoj djece bio on pozitivan ili negativan. Zbog toga je neophodno da oni tu zadaću prihvate kao neizbježnu odgovornost i ostvare je „svjesno, s oduševljenjem, razumno i prikladno“.¹²² Obitelj treba biti mjesto potpore i usmjeravanja. Trebaju paziti čemu izlažu svoju djecu, ali i postavljati pitanje tko djeci pruža zabavu. Je li televizija ili novi tehnološki uređaji s kojima provode slobodno vrijeme? Ili su to pak roditelji koji posvećuju vrijeme svojoj djeci kroz razgovor s ljubavlju o važnim stvarima te pronalaze zdrave načine na koje će provoditi svoje vrijeme. Papa ovim riječima pokazuje da mu svakodnevica današnjih obitelji nije strane te da je svjestan suvremenih odgojnih izazova s kojima se roditelji svakodnevno susreću.¹²³ U pobudnici papa poziva roditelje na budnost, jer zanemarivanje nikada nije korisno, napose kod adolescenata, jer im prijeti opasnost od agresije, zlostavljanja ili pak ovisnosti o drogama.¹²⁴ Roditelje trebaju propitati koje vrijednosti i stavove žele prenijeti na djecu, koja je najbitnija poruka koju žele prenijeti? Upravo ta pitanja su ključna te papa Franjo apelira roditelje na obazrivost, kako ne bi zaboravili ono što im je najvažnije, najdragocjenije u životu i što svojoj djeci žele usaditi u srce.¹²⁵ Onim roditeljima koji pretjerano brinu i kontroliraju svoju djecu treba opominjati, jer opomena je uvijek dobrodošla. Papa se tu poziva na načelo da „vrijeme je važnije od prostora“.¹²⁶ Umjesto da nadziru prostor u kojemu dijete prebiva, roditelji trebaju posvetiti pozornost odgoju koje će pripremiti dijete na životne izazove. Papa potiče roditelje da snaže djetetovu slobodu i time ga pripremiti za samostalnost.¹²⁷ Temeljnu naobrazbu, etički odgoj, roditelji ne smiju u potpunosti povjeriti

¹²¹ Usp. Kršćanski odgoj djece u suvremenom svijetu, 5. rujna 2020. Dostupno na: <http://kaptol ofs.hr/files/2018/11/Mjese%C4%8Dne-teme-11-2018.pdf>

¹²² AL, br. 259.

¹²³ Usp. J. GARMAZ, A. VOLENIK, Pastoralno i odgojno-katehetski naglasci sedmog i osmog poglavlja posinodalne pobudnice Amoris laetitia, u: *Obnovljen život* 72(2017.)1, 93-108., ovdje 96.

¹²⁴ Usp. AL, br. 260.

¹²⁵ Usp. J. GARMAZ, A. VOLENIK, Pastoralno i odgojno-katehetski naglasci sedmog i osmog poglavlja posinodalne pobudnice Amoris laetitia, 97.

¹²⁶ Isto.

¹²⁷ Usp. J. GARMAZ, A. VOLENIK, Pastoralno i odgojno-katehetski naglasci sedmog i osmog poglavlja posinodalne pobudnice Amoris laetitia, 97.

drugima. Djeci uliti povjerenje i probuditi poštovanje, roditelji mogu jedino svojom ljubavlju i primjerom.¹²⁸ Pedagoška odgovornost i dužnost roditelja istaknuta je u nekoliko navrata i predstavlja pravilo odgoja za moralne vrijednosti, jer su roditelji odgovorni u oblikovanju volje svoje djece, razvoju navika i opredjeljenja za dobro.¹²⁹ Dobre navike se formiraju još u djetinjstvu. Imaju pozitivnu ulogu, zbog toga što omogućuju da usvojene vrednote prerastu u zdrave i ustaljene načine djelovanja.¹³⁰ Sloboda predstavlja čovjeka veličanstvenim. Moralni odgoj je tako povezan s njegovanjem slobode pomoću prijedloga, poticanja nagradom, primjerom, ohrabrenjem, napose dijalogom. Krepostan život gradi, razvija i formira slobodu.¹³¹ Od roditelja, djeca trebaju naučiti kako je važno tražiti oprost za štetu koju su nanijeli.¹³² Opomena predstavlja i izazov roditelju, jer se njima istovremeno cijeni i priznaje dječji trud. Upravo to ne zahtjeva da roditelji budu savršeni, već da „znaju ponizno priznavati vlastite granice i trude se biti bolji“.¹³³ Kako ćemo znati je li roditeljski odgoj uspješan? Prema papi, odgoj je uspješan onda kada djetetu stvorimo poštovanje i povjerenje u Boga.¹³⁴ Odnos roditelja i djeteta mora biti građen na mudrosti, djeca kada slušaju roditelj biva ugodno Bogu.¹³⁵ Kada cijela obitelj stoji pred Bogom, tada započinje odgoj djece u vjeri. U takvom odgoju uče kako trebaju slušati roditelje, ali uče kako trebaju slušati Boga, kako ga osluškivati u tišini srca i biti će spremni izvršavati Božje zapovjedi. Iako su roditelji svjesni svoje nesavršenosti i ograničenja, uvijek će se osloniti na Boga. Njemu će se povjeravati i moliti za snagu života, da bi svojoj djeci postali uzor te uspješno prenijeli vrijednosti i vjeru u Trojedinoga Boga. Stup obitelji predstavlja zajednička molitva, gdje roditelji mole za svoju djecu i sa svojom djecom. Djeca uče od svojih roditelja, kako moliti, kako se pouzdati u Boga, kako živjeti i raditi da bude milo Bogu. Odgajati može samo onaj tko autentično prenosi ono što živi.¹³⁶ Kada roditelji autentično žive svoju vjeru, tada zdravo i dobro odgajaju svoju djecu. „U kući gdje muž i žena sjede za stolom vidimo uz njih djecu k'o mladice masline (Ps 128,3), to jest punu snagu i vitalnost.“¹³⁷ Ambijent i prostor neke obitelji je zapravo kućna Crkva, sjedište prisutnosti

¹²⁸ Usp. AL, br. 263.

¹²⁹ Usp. *Isto*.

¹³⁰ Usp. AL, br. 266.

¹³¹ Usp. AL, br. 267.

¹³² Usp. AL, br. 268.

¹³³ AL, br. 269.

¹³⁴ Usp. Kršćanski odgoj djece u suvremenom svijetu, 5. rujna 2020. Dostupno na:

<http://kaptol ofs.hr/files/2018/11/Mjese%C4%8Dne-teme-11-2018.pdf>

¹³⁵ Usp. Dobar obiteljski odgoj kraljeznica je čovječnosti, 5. rujna 2020. Dostupno na: https://www.vjeraidjela.com/dobar-obiteljski-odgoj-kraljeznica-je-covjecnosti/?fbclid=IwAR0RpF--oRfZU9KdMwMk-aYyD5z7XX4s5RrKTGZOnQWRCaevBr13MxJYR_o

¹³⁶ Usp. Kršćanski odgoj djece u suvremenom svijetu, 5. rujna 2020. Dostupno na:

<http://kaptol ofs.hr/files/2018/11/Mjese%C4%8Dne-teme-11-2018.pdf>

¹³⁷ AL, br. 14.

Krista koji zajedno s njima sjedi za stolom. Obitelj je ujedno mjesto kateheze za djecu, gdje su roditelji prvi učitelji vjere svojoj djeci.¹³⁸ „Ono što čusmo i saznasmo, što nam kazivaju oci, nećemo kriti djeci njihovoj, predat ćemo budućem koljenu: slavu Gospodinovu i silu njegovu i djela čudesna što ih učini.“ (Ps 78, 3-6) Kršćanske zajednice pozvane su pružiti potporu odgojnom poslanju obitelji svjetlom Božje riječi. Za papu Franju obiteljski pastoral mora biti misionarski, „pastoral u kojem se izlazi van među ljude i izražava im se blizina. Ne možemo više biti tvornice tečajeva, koji su u najvećem dijelu slabo posjećeni.“¹³⁹ Ovim papa potiče svećenike da budu bliski obitelji u ključnim životnim trenucima, radosnim, ali i onim tužnim i teškim situacijama.

Ljubav se čuva i živi u svakodnevnim trenucima obitelji.¹⁴⁰ Obitelj predstavlja školu ljubavi i prihvaćanja time se otvara prema otajstvu Boga. Kada se predaju jedno drugom, preko samih sebe, daruju jedno stvoreno biće, koje je plod ljubavi.¹⁴¹ Obitelj treba predstavljati mjesto u kojem se dijete prihvaća kao dar Božji.¹⁴² Papa ističe da su roditelji važni u odgoju djece jer utječu na moralni razvoj svoje djece.¹⁴³ Svojom ljubavlju i primjerom, roditelj ima odgojnu zadaću djetetu uliti povjerenje, probuditi poštovanje i ljubav.¹⁴⁴ Također su odgovorni i za razvijanje slobode, ponašanja, svjetonazora svoje djece, ali i spontanog opredjeljenja za dobro.¹⁴⁵ Papa u pobudnici ističe da je obitelj škola u kojoj se učimo vrednotama te kako na ispravan i mudar način koristiti slobodu. Određene navike stječu se i djetinjstvu i bivaju zadržane tijekom cijeloga života.¹⁴⁶ Za papu, kada svjedočimo s ljubavlju tada dolazi i do prenošenja vjere, prenosimo ono što smo primili, a ne dajemo puke informacija. Ovo za kršćanina, ali i Crkvu predstavlja izazov. Crkva treba biti plodna majka i poticati roditelje da djecu odgajaju u vjeri.¹⁴⁷ Roditelji imaju veliki značaj u prenošenju vjere na dijete. Odgoj u vjeri je otežan zbog današnjeg načina života, ali u obitelji, roditelji usprkos tome trebaju cijiniti smisao i ljepotu vjere.¹⁴⁸ Odgoj u vjeri započinje krštenjem, u kojem, prema svetom Augustinu. Majka koja donosi dijete na svijet sudjeluju u svetom rađanju, a potom počinje hod rasta

¹³⁸ Usp. AL, br. 16.

¹³⁹ Usp. AL, br. 230.

¹⁴⁰ Usp. AL, br. 90.

¹⁴¹ Usp. AL, br. 165.

¹⁴² Usp. AL, br. 166.

¹⁴³ Usp. AL, br. 259.

¹⁴⁴ Usp. AL, br. 263.

¹⁴⁵ Usp. AL, br. 264.

¹⁴⁶ Usp. AL, br. 274.

¹⁴⁷ Usp. FRANJO, Evo kako ispravno prenositi vjeru, 5. rujna 2020. Dostupno na: <https://www.bitno.net/vijesti/vatikan/papa-franjo-evo-kako-ispravno-prenositi-vjeru/>

¹⁴⁸ Usp. AL, br. 287.

novoga života. Sakramentom krštenja, primamo vjeru koja je dar Božji. Roditelji predstavljaju oruđe u Božjim rukama, njih Bog upotrebljava da bi jačali i produbljivali vjeru djece.¹⁴⁹ Prenosjenj vjere tako pretpostavlja da roditelji žive autentično svoju vjeru i iskustvo s Bogom.¹⁵⁰ No, kako prenositi vjeru na dijete? Papa smatra da su majke te koje prenose najuzvišeniji smisao otajstva: „u prvim molitvama, u raznim činima pobožnosti koje dijete uči. Majke prenose vjeru bez mnogo objašnjenja“. ¹⁵¹ Bez majki, ističe papa, vjera bi izgubila svoju jednostavnost i toplinu, stoga potiče da se odgoj mora prilagoditi i modificirati svakom djetetu, jer ustaljene metode ne djeluju uvijek. „Djeca trebaju simbole, geste i priče.“¹⁵² Djeca na konkretan način trebaju vidjeti da je za roditelje molitva uistinu važna. Upravo zbog toga zajednička obiteljska molitva može imati i veću evangelizacijsku snagu od kateheza i prodika. Prenosjenj vjere djeci, omogućuje da cijela obitelj bude nositeljica evangelizacijskog poslanja.¹⁵³

Komentirajući Drugu poslanicu svetoga Pavla učeniku Timoteju, papa zaključuje da su žene te koje prenose vjeru na dijete. Sam sveti Pavao podsjeća Timoteja, da je vjeru primio od Duha svetoga, upravo preko majke i bake. Majke i bake su te koje prenose vjeru, ali nije isto prenositi vjeru i poučavati djecu vjerskim.¹⁵⁴ Vjera kao dar ne može se naučiti, ali vjerske istine se uče kako bi se vjera bolje razumjela. Vjera predstavlja dar Duha Svetoga, ali s obzirom da je dar, ona nadvisuje svaku pripremu. Taj se dar zadobiva po vrsnom zanimanju majka i baka, njihovim radom u obitelji.

¹⁴⁹ Usp. *Isto*.

¹⁵⁰ Usp. FRANJO, *Papin tweet: obitelj je koljevka života te škola ljubavi i prihvaćanja* (5. rujna 2020.) Dostupno na: <https://www.vaticannews.va/hr/papa/news/2018-08/papa-franjo-tweet-obilj-koljevka-zivota-i-skola-ljubavi.html>

¹⁵¹ FRANJO, *Obitelj je dragocjeno blago*, 27.

¹⁵² AL, br. 288.

¹⁵³ Usp. AL, 288-289.

¹⁵⁴ Usp. FRANJO, *Svi smo primili dar vjere, a kako ju živimo* (5. rujna 2020.) Dostupno na: <https://laudato.hr/Novosti/Vatikan/Papa-Franjo-Svi-smo-primili-dar-vjere-%2C-a-kako-ju.aspx>

Zaključak

Tema diplomskog rada, vrlo je opširna, u njoj se isprepliću dogmatska, moralna i pastoralna pitanja. Ovim radom smo željeli prikazati položaj žene u crkvenom, ali i društvenom području te kako se poslanje i dostojanstvo žene razvijalo i shvaćalo kroz povijest.

Rad smo započeli biblijskim poimanjem dostojanstva i poslanja žene. Govor o dostojanstvu žene u Starom zavjetu s jedne strane objektivizira ženu, u vlasništvu je oca ili muža, ali ju s druge pak strane i uzdiže. Novost dolazi s Marijom i Isusom Kristom koji novim pristupom i odnosom želi ženi ukazati na ravnopravnost. Početkom 20. stoljeća započinje detaljniji govor o dostojanstvu žene, no i dalje govor o ženi u dokumentima teče vrlo sporo. Na Drugom vatikanskom saboru dolazi do izražaja govor o dostojanstvu. Iako su žene bile prisutne na saboru, nije se puno učinilo na području strukturne obnove, ali i dalje ostaje svjetla činjenica da je bilo otaca koji su govorili u korist promicanja žena. Žena je uvijek smještena uz govor o muškarcu, ali se ističe da je njezino dostojanstvo jednako s onim koje ima muškarac. Preokret u govoru o poslanju žene je apostolsko pismo *Mulieris dignitatem* koji o ženi progovara kao o biću koje ima vlastitu vrijednost i vlastito dostojanstvo. Ovo je ujedno i prvi cjeloviti dokument upućen ženama. Posljednje poglavlje progovara o dostojanstvu i pozivu žene kod pape Franje. Treba napomenuti kako ne postoji Papin dokument koji se bavi tematikom dostojanstva i poslanja, ali njegovi govori u dokumentima i propovijedima o dostojanstvu i poslanju žene u Crkvi, temeljeni su na dostojanstvu i poslanju Blažene Djevice Marije koju rado spominje kada govori o ženama, koja je u poniznosti i poslušnosti prihvatila Božju volju. U tom smislu ona predstavlja uzor svim ženama, ali i muškarcima. Marija, žena, pomaže Crkvi rasti, razvijati se. Prema Papi, žena ima neporecivu ulogu u obitelji, ne zaustavlja se samo na majčinstvu, svoje poslanje izvršava i u prenošenju vjere gdje predstavlja odgajateljicu. Njezina uloga u obitelji je nezamjenjiva zbog jedinstvenih darova koje ima: nježnosti, sebedarja, predanja, otvorenosti.

U pastoralnom djelovanju ima prostora za uključivanje žena, posebno na onim područjima koja se bave evangelizacijom, jer je i ona ujedno dio ženina poslanja. U radu smo vidjeli da je ženina uloga u Crkvi od velike važnosti, ona je ta koja donosi život i na taj isti život prenosi vjeru.

Bibliografija

Crkveni dokumenti i izvori:

1. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dekret o apostolatu laika „Apostolicam actuositatem“*, 28. listopada, u: Dokumenti, Zagreb, 1993.
2. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dogmatska konstitucija o Crkvi „Lumen gentium“* u: Dokumenti, Zagreb, 1993.
3. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija u suvremenom svijetu „Gaudium et spes“*, 7. prosinca 1965., u: Dokumenti, Zagreb, 1993
4. EFEŠKI SABOR, Sažetak vjerovanja, u: H. Denzinger, P. HÜNNERMANN (ur.), *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, Đakovo, 2002.
5. FRANJO, *Amoris laetitia – Radost ljubavi. Posinodalna apostolska pobudnica o ljubavi u obitelji*, Zagreb, 2016.
6. FRANJO, *Evangelii gaudium - Radost evanđelja. Apostolska pobudnica biskupima, prezbiterima i đakonima, posvećenim osobama i svim vjernicima laicima u naviještanju evanđelja u današnjem svijetu*, Zagreb, 2013.
7. IVAN PAVAO II. *Christifideles laici – Vjernici laici. O pozivu i poslanju laika u Crkvi i u svijetu*, Zagreb, 1990.
8. IVAN PAVAO II., *Familiaris consortio - Obiteljska zajednica. Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu*, Zagreb, 1981.
9. IVAN PAVAO II., *Mulieris dignitatem. Apostolsko pismo o dostojanstvu i pozivu žene prigodom Marijanske godine*, Zagreb, 2003.
10. IVAN XXIII., *Pacem in terris*, Zagreb, 1964.

Knjige:

11. ANIĆ, R. J., *Više od zadanoga. Žena u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću*, Split, 2003.
12. BERGOGLIO, J. M., *Intervjui i tiskovne konferencije*, Zagreb, 2016.
13. FRANJO, *Obitelj je dragocjeno blago*, Split, 2015.
14. JURIĆ, S., *Ženska ljepota – najjača ljudska želja*, Zagreb, 2012.

15. KOŠIĆ, V., *Marija, Majka Sina Božjega*, Zagreb, 2003.
16. TOMIĆ, C., *Biblijska pripovijest*, Zagreb, 1995.
17. VOLAREVIĆ, M., *Žena u obitelji, društvu i Crkvi*, Zagreb, 2018.

Članci:

18. BOŠNJKOVIĆ, J., Uloga žena u izgradnji kulture dijaloga i suradnje u Crkvi, u: *Bogoslovska smotra* 88(2018.)3.
19. ČONDIĆ, A., (ur.), Mjesto obitelji u evangelizacijsko-katehetskom djelovanju Crkve, *Biti obitelj obitelji Crkve*, Zbornik radova s pastoralno-katehetskog kolokvija za svećenike, Zagreb, 2020.
20. DOGAN, N., Žena u crkvenim dokumentima do Ivana Pavla II., u: *Bogoslovska smotra* 60(1990)3.
21. FUČEK, I., Mulieris dignitatem – teološki naglasci, u: *Obnovljeni život* 44(1989.)1.
22. GALANT, T., PINEZIĆ, M., Dostojanstvo žene po uzoru na Mariju kod Ivana Pavla II., u: *Riječki časopis* 27(2019.)1.
23. GARMAZ, J.,- VOLENIK, A., Pastoralno i odgojno-katehetski naglasci sedmog i osmog poglavlja posinodalne pobudnice Amoris laetitia, u: *Obnovljen život* 72(2017.)1.
24. GAŠPAR, V. N., - KARABAIĆ, J., Marijino majčinsko poslanje prema Drugom Vatikanskom koncilu u teološkoj misli Ivana Pavla II., u: *Riječki teološki časopis* 25(2017.)2.
25. MANDAC, M., Naziv Bogorodica za Djevicu Mariju u otačko doba, u: *Služba Božja* 45(2008.)4
26. MIGLES, S., Žene i muškarci u Crkvi. Mogućnost ostvarenja istinske komunikacije i suradnje, u: *Bogoslovska smotra* 88(2018.)3.
27. TUKARA, D., Pisani elaborat kršćanske literature i kršćanskog nauka, Sveučilište J. J. Strossmayera, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, Đakovo, 2017.
28. VESELY, E., Mulieris dignitatem – prikaz, odjeci i značenje, u: *Obnovljeni život* 44(1989.)1.

29. VRANJEŠ, N., Elementi, etape i perspektive pastoraln braaka i obitelji prema apostolskoj pobudnici Amoris Laetitia, u: *Diacovensia*25(2017.)2.

Internetski izvori:

30. Dobar obiteljski odgoj kraljeznica je ovječnosti, 5. rujna 2020. Dostupno na: https://www.vjeraidjela.com/dobar-obiteljski-odgoj-kraljeznica-je-covjecnosti/?fbclid=IwAR0RpF--oRfZU9KdMwMk-aYyD5z7XX4s5RrKTGZOnQWRCaevBrl3MxJYR_o
31. FRANJO, Evo kako ispravno prenositi vjeru, 5. rujna 2020. Dostupno na: <https://www.bitno.net/vijesti/vatikan/papa-franjo-evo-kako-ispravno-prenositi-vjeru/>
32. FRANJO, *Papin tweet: obitelj je koljevka života te škola ljubavi i prihvaćanja* (5. rujna 2020.) Dostupno na: <https://www.vaticannews.va/hr/papa/news/2018-08/papa-franjo-tweet-obitelj-koljevka-zivota-i-skola-ljubavi.html>
33. FRANJO, *Svi smo primili dar vjere, a kako ju živimo* (5. rujna 2020.)Dostupno na: <https://laudato.hr/Novosti/Vatikan/Papa-Franjo-Svi-smo-primili-dar-vjere-%2C-a-kako-ju.aspx>
34. Kršćanski odgoj djece u suvremenom svijetu, 5. rujna 2020. Dostupno na: <http://kaptol ofs.hr/files/2018/11/Mjese%C4%8Dne-teme-11-2018.pdf>
35. Papa Franjo: Ne može se zaboraviti nezamjenjiva uloga žene u obitelji, 10. rujna 2020. Dostupno na: <https://www.bitno.net/vijesti/vatikan/papa-franjo-ne-moze-se-zaboraviti-nezamjenjiva-uloga-zene-u-obitelji/>
36. Papa o odnosu s Benediktom XVI. i ulozi žena u Crkvi, 3. rujna 2020. Dostupno na: <http://www.zg-nadbiskupija.hr/mobile.aspx?id=7656>